

GRÆNSELANDETS SPROG

Original-afsmalning, som repræsenterer begge Siders Figurer paa det Buid-Horn
(vegende 7 & 14 lod) som Año 1734 den 21 April udi Bræfstabet Schackenborg ved Gal-
schuus af en Mand fra bemeldte Byje ved navn Erick Laſſen blef funden, Svilleten sam-
me Horn til Bræfve og Cammer-Herre høi og velbaarne Herr Otto Diderich
af Schack leverede, som den 3. Maj (næst paafølgende) Deres Kongelige Majt
vores allernaadigste Afsve-Herre og Konge Kong-Christian
den 6te dette i Flensborg allerunderdanigst offerende.

Chr. Stenz **GRÆNSE-
LANDETS
SPROG**

Grænseforeningens
årbog 1977

Grænseforeningens årbøger:

- 1967: DANSK I SYDSLESVIG
- 1968: NORDISK I SYDSLESVIG
- 1969: DANMARKS FØRSTE STORBY
- 1970: 50 ÅR MED DANMARK
- 1971: VORE FRISISKE NABOER
- 1972: GRÆNSELANDET OG EUROPA
- 1973: UNG VED GRÆNSEN
- 1974: DANSK KVINDEHVERDAG I SYDSLESVIG
- 1975: EUROPAS NATIONALE MINDRETAL
- 1976: KIRKEKUNST I SYDSLESVIG

Grænseforeningens årbog 1977:

GRÆNSELANDETS SPROG

Redaktion: Tage Mortensen

Manuskript: Chr. Stenz

Billedmateriale udlånt af forfatteren, Nationalmuseet, Det kgl. Bibliotek,
Rigsarkivet, Landsarkivet i Åbenrå, Dansk Centralbibliotek i Flensborg,
Landesamt für Denkmalspflege i Kiel og Städtisches Museum i Flensborg.

Grænseforeningen: E. Friehling og O. M. Olesen

Sydslesvigs danskhed 1976: K. Grage

Copyright: Grænseforeningen

Produktion: Forlaget NORDAN

Tryk: Center-Tryk A/S, Holbæk

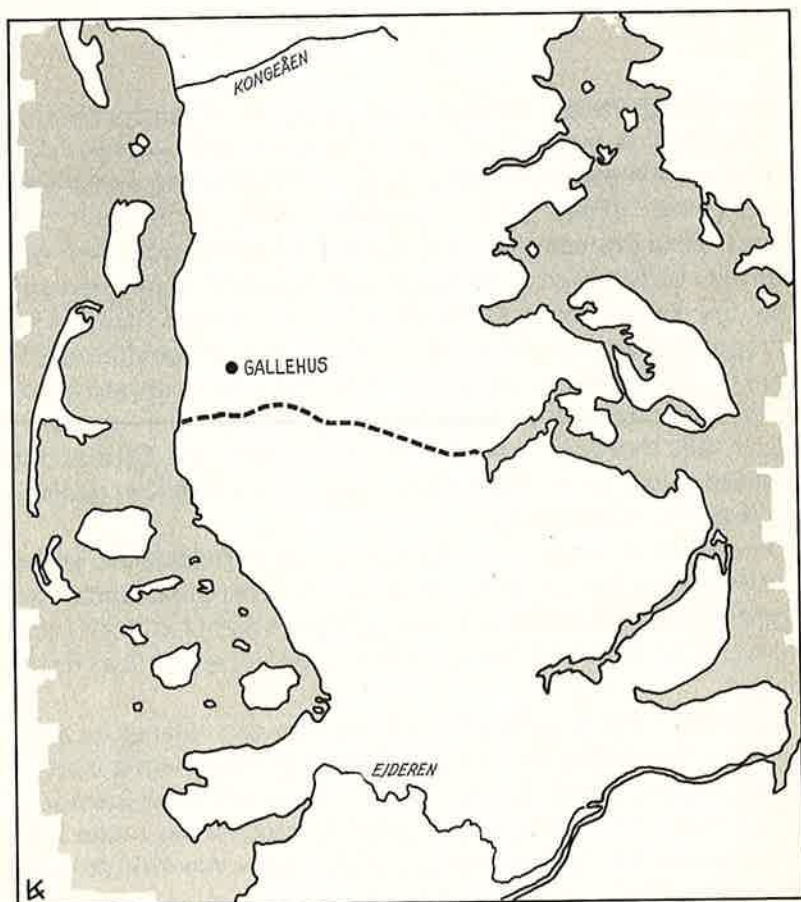
Sproget i kulturkampen

FOLKEFORBUNDET fastsatte i sin tid målestokken for tilhørsforholdet til nationale mindretal ud fra dette, at en gruppe mennesker racemæssigt, religiøst og *sprogligt* skilte sig ud fra herbergsfolket. Skulle denne målestok være gældende i det dansk-tyske grænseland, ville ingen af de to mindretal her, det danske i Sydslesvig og det tyske i Nordslesvig, kunne anerkendes. For svenskerne i Finland og for østrigerne i Sydtyrol er sproget en afgørende faktor ved vurderingen af tilhørsforholdet, men f. eks. i Elsass er – eller var i hvert fald – den fransksindede befolkning overvejende tysktalende, og da Irland blev selvstændigt i 1922, havde kun en lille del af befolkningen bevaret det gæliske sprog, ca. 250.000, mens i dag kun ca. 80.000 er gælisk- og resten engelsktalende.

For straks at undgå misforståelser må det forudskikkes, at der i dette at blive betegnet som enten dansk- eller tysktalende ikke ligger nogen karakteristik af den sproglige formåen, men udelukkende en konstatering af, hvilket sprog der anvendes i hverdagen.

Selv om sprog og nationalt sindelag som nævnt langt fra altid er sammenfaldende, er sproget alligevel en yderst vigtig faktor i et grænselands kulturkamp, og det er med rette, man betragter resultaterne i den sproglige kappestrid som kernepunktet i de folkelige udfoldelser, så spørgsmålet må under alle forhold gøre sig fortjent til en omtale og behandling.

Sønderjylland i yngre Jernalder – »Dansk Tunge« tales ned til Ejderen. På kortet er afmærket Gallehus, hvor guldhornet (bogens omslag) med indskrift fra ca. år 400 blev fundet

Lidt sproghistorie

DANSK OG TYSK hører begge til den germanske eller gottonske sproggruppe. Tysk er et vestgermansk sprog ligesom engelsk, dansk er nordisk. Indtil omkring vor tidsregnings begyndelse har man sikkert talt samme sprog nord og syd for Ejderen, før den germanske sprogpaltning satte ind. Her kan nok tales om befolkningsforskydninger eller folkevandringer, men i øvrigt fortæller årsagerne og udviklingsforløbet sig så meget i det dunkle, at man fristes til at sætte lid til den gamle beretning om Babelstårnet.

I Norden taltes ved vor tidsregnings begyndelse »den danske tunge«, og sproget er igen blevet yderligere opdelt i et stort antal dialekter eller folkemål. Guldhornsindskriften fra 4–500 e. Kr. »Ek hlevagastir holtinga horna tawido« er for os i dag uforståelig tale, og kun til to af gloserne, ek (jeg) og horna (horn), nikker vi genkendende. (»Jeg Lægast fra

Holt (eller Holtes søn) lavede hornet«.) Der skal også på samme måde en særlig indsigt til for at kunne fortolke indskrifterne på runestenene.

Det har tidligere været påstået, at sønderjysk var en slags blandingssprog og ikke skulle være rent dansk. Dette standpunkt er for længst forladt af kendere. Sønderjysk er dansk og nordisk. Der er ikke en, men mange sønderjyske dialekter, og forskellighederne fra egn til egn er af samme omfang som i Danmark som helhed. I Vestslesvig ligger folkesproget nærmere ved vestjysk end ved det sprog, der tales i Østslesvig. Den for dansk så karakteristiske stødtone findes ikke i det sydøstlige Sønderjylland, men er udpræget i Vestslesvig med en glidende overgang i midtlandet. Det manglende stød har østsønderjysk fælles med de syd-danske øer, hvor også den såkaldte »musikalske accent« op-

træder, d.v.s., at der er to tonehøjder i samme stavelse. Den musikalske accent, som er særlig mærkbar i Skåne og på Bornholm, træder tydeligt frem på Als og Sundeved.

I hele Sønderjylland har vi i lighed med engelsk og tysk den foranstående artikel ved navneord, æ mand, æ kuen o. s.v., mens de nordiske sprog ellers har en efterhængt artikel, *manden, konen*. Men dette særkende deler sønderjysk med hele Vest- og Sydjylland. Grænsen mellem de to former, som en sprogforsker, P. K. Thorsen, har kaldt »Danmarks berømteste dialektgrænse« går fra Horsens fjord til Hannæs.

Umiddelbart syd for grænsen tales den samme dialekt som i sognene nord for grænsen, men heraf kan der ikke udledes meget om det sprog, der har været talt længere mod syd, i det, man tidligere kaldte Sydslesvig. Vi har ganske vist sprogprøver fra Angel og midtlandet, men de er skriftlige og kan således ikke give noget korrekt billede af udtale og tonefald. Dog har sprogforskeren Anders Bjerrum i 1930'erne fået gamle Tinne Carstensen fra Fjølde sogn i nærheden af Husum til at tale sin hjemstavns gamle sprog og få talen optaget på grammofonplade. Man fandt herud af, at der var tale om en ejendommelig dansk dialekt, som an-

tagelig har været identisk med det sprog, som har været rådende i det egentlige Sydslesvig.

I det gamle Haderslev amt er ligesom i næsten hele Jylland det personlige stedords 1. person »A«. I det øvrige Sønderjylland er det »Æ«, men her er der fællesskab med det fjerntliggende Thy.

Flere dialektiske ejendommeligheder er særegne for sønderjysk. Det er for det første udtalen af *b* eller *v* som et langt *f*. Ved den germanske lydforskydning blev dansk *b*, der normalt udtales som *v*, (eks. æble (ævle), løbe (løve) o.s.v.) på højtysk til *pf*, på plattysk til *p*, men på sønderjysk til langt *f*. Landsbyen Ravsted (Rabsted) hedder på sønderjysk Rafsted og på tysk Rapstedt. Efter samme regel bliver Åbenrå til Affenro og Apenrade. Der er til syvende og sidst en vis følgerigtighed og logik i de forskellige bogstaveringer.

Et andet særtilfælde er *ch*-lyden, som man nordpå har besvær med i den tyske begynderundervisning. Den benyttes ved udtalen af *g* efter vokal. Over det meste af Jylland siger man løg, røg, bøger m.m. med udtale af blødt *g*, på sjællandsk hedder det løj, røj, bøjer, men på sønderjysk løch, røch, bøcher. Også i udtalen af *d* som blødt, hårdt eller helt udeladt er forskellighederne i sønderjysk de samme som i hele landet.

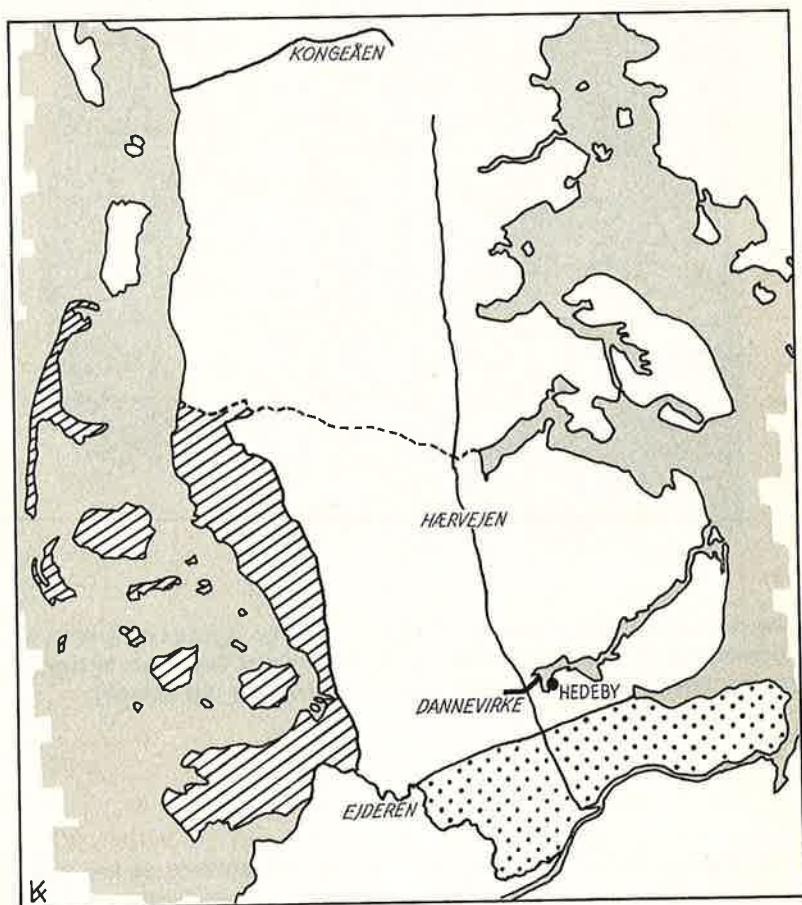

»Swenn konungR satti sten øftiR Skarda sinn hemfega, es was farinn westr, en nu ward dødr at Hedaby« (Svend konge satte sten efter Skarda sin hirdmand, som var dragen vestpå (på englandstogt), men nu døde ved Hedeby).

I tidligere tider har man ment, at nogle af særegenhederne i sønderjysk, især udtalen af *g* som *ch*, skyldtes et nærmere slægtskab med tysk, altså vestgermansk,

men sprogvidenskaben har givet fuldgyltige forklaringer på fænomenet, og ingen kyndige tvivler mere på, at sønderjysk er en ren dansk dialekt.

Omkring år 900 var plattysk rykket ind over Ejderen sydfra, medens det frisiske sprog havde placeret sig langs hele Sydslesvigs vestkyst.

 Dansk

 Frisisk

 Blandet dansk-plattysk

Tysk og frisisk indvandring

DET DANSKE sprogområde, hvortil også hørte provinserne øst for Øresund, har i tidens løb oplevet en stadig indskrænkning. Men for vort grænseland er tabene dog ikke så store, som man almindeligvis forestiller sig, og i sammenligning med de erobringer, det tyske sprog har gjort i de tidligere slaviske områder øst for Elben, er de nærmest forsvindende små. Rigsgrænsen ved Ejderen har næppe nogensinde været sproggrænse, da egnene mellem Sli-Dannevirke og Ejderen fortrinsvis har været koloniseret syd fra af saksiske bønder. Stednavnene afgiver vidnesbyrd om denne bosættelse, selv om »Kong Valdemars jordebog« fra 1231 fortæller, at den ikke har været ublandet saksisk. For de tyske bøndergårde anvendes betegnelsen *Hufe*, for de danske *hove*.

De såkaldte kortnavne, oftest med *en* stavelse, som Uge, Bov, Fole, Krop, Tolk o.m.fl. er antage-

lig de ældste former og stammer fra den fællesgermanske periode. Det samme gælder endelsen *sted*, der er brugt i hele Norden og i Tyskland. Til en vis grad hører også *-lev*, *-ing* og *-um*-navnene til denne gruppe, mens *-torp*-navnene er lidt nyere, men dog anvendt både på dansk og tysk bosættelsesområde, i Holsten med endelserne *-dorf* eller *-torf*. De senere stednavne er danske, og tyske oversættelser har ikke formået at udviske det danske præg. Ligesom i de førnævnte tilfælde er der eksempler på oversættelser med en logisk begrundelse. Når en tysksproget tunge har vanskeligheder med *sk*-lyden, er det naturligt, at den bliver til *sch*. Skovby bliver til Schauby, Skærbæk til Scherrebeck og Lyrskov til Lürschau, men ellers kan det tit være svært at finde noget system i oversættelserne. På den anden side er der næppe heller nogen saglig begrundelse for at give

Ascheffel syd for Egernførde det danske navn Askfeld. For vikingetidens bosættelser blev dog i langt de fleste tilfælde de danske endelser som -toft, -by, -bøl, -mark, -lund m. fl. bevaret i den tyske oversættelse.

Efter al sandsynlighed har sydgrænsen for dansk talesprog i middelalderen strakt sig fra Egernførde til et område øst for det nuværende Frederiksstad. Men så må rigtignok hele den vestlige del af Sydslesvig plus vesterhavsøerne – bortset fra Rømø – undtages. Her rådede det frisiske sprog. Trods usikkerhed formoder man, at friserne er indvandret i århundrederne op mod år 800, men stednavneformerne tyder på, at der er gået en dansk bosættelse forud, for navneskikkene er bortset fra Ejdersted nogenlunde de samme for dansk og frisisk område.

I Valdemarstiden, hvor der skabtes et dansk Østersø-imperium, havde det danske folk åbenbart ikke overskud af mennesker til at lade de politiske erobringer efterfølge af folkelige erobringer, og for øvrigt blev perioden så kortvarig, at den ikke kunne nå at sætte sig varige spor. Strømmen gik snart den modsatte vej, for holstenerne havde det befolkningsoverskud, som danskerne manglede. Sønderjylland blev i overensstemmelse med alminde-

lig europæisk skik og brug gjort til et hertugdømme og blev Danmarks eneste fyrstelen af varig betydning. Slægtskabsforbindelser mellem hertugslægten og den mægtige greveslægt i Holsten, Schauenburg, skabte politiske tråde mellem de to landskaber. Det må ses i denne sammenhæng, at holstenske stormænd satte sig i besiddelse af landområder i Sønderjylland og skabte store sammenhængende godsområder, der i tidens løb kom til at dominere egnene mellem Ejderen og Flensborg fjord. Samtidig slog tyske købmænd sig ned i byerne, for tyskerne var også på handelens områder forud for danskerne, og deres store sammenslutning, Hansaen, var så mægtig, at den en tid havde traktatmæssig ret til at være medbestemmende ved kongevalg i Norden.

Naturligvis fik indvandringen til byerne af tyske købmænd indflydelse på sproget, og på et tidligt tidspunkt er der talt plattysk ikke alene i Slesvig og Flensborg, men også i Tønder, Åbenrå og Haderslev. I 1243 fik Tønder lybsk stadsret, skrevet på tysk, mens Flensborg i 1284 fik en stadsret skrevet på dansk. Endnu kong Christian II skrev på dansk til byrådet i Flensborg.

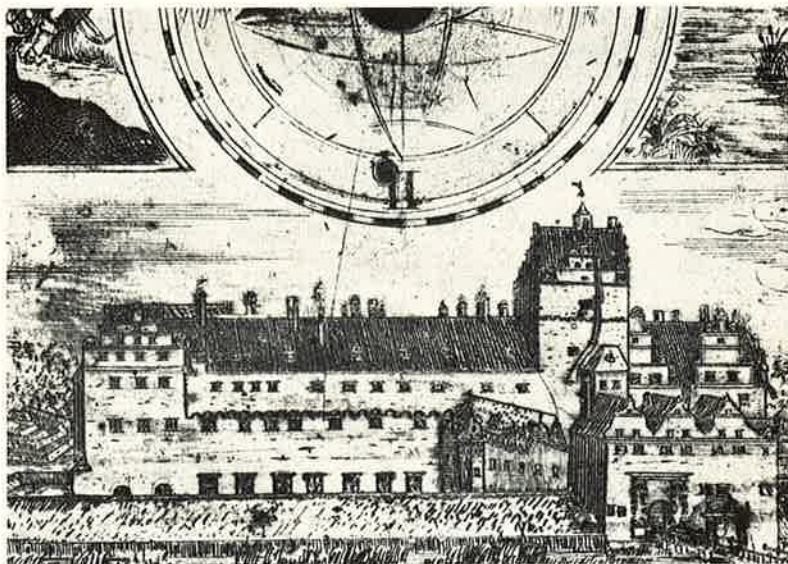
Indtil op i 1500-tallet var plattysk det rådende kultursprog. Blandt historikerne er der delte

Fra mors hærre aar thusend wintær. oc tuhundræth. fyr sin tiughæ. oc fluræ wintær. a fyrmer wor frugh af
 aar thusand wintær. mens skra af
 oc tuhundræth. fyr sin tiughæ. oc fluræ wintær.
 fyræ wintær. a fyrmer wor frugh af
 tær. aldærmæn oc wæthmæn. oc olla by
 mæn i flærslorgh lotæ scræuæ thina
 scia thær hærtugh woldemær af ut
 land gaf them. oc stathfæst mæth sin
 naath oc wold. for thi at the hæfth ey
 fyr stathæligh skra *in om æf.*

Af huslond ær i by oc husfrugh h
 uær. i oll æf skift. oc af oll æf. hun
 takæ iauæn lør with æruing thær
 mest takær. Thær puær ien full sæng.
 Af thry pat klæthær takæ hun then
 mæthæst. af ni pat then krankær.
 af ien pat. faangær hun ekki. Af
 hun hanær athælkunæ bræna. the
 mugh kræna thera fæthær inuannær
 the wilæ. Enn linær fæthær oc dæ

Fra wors hærre aar thusend wintær. oc tuhundræth. fyr sin tiughæ, oc fluræ wintær. a fyrmer wor frugh af tær, aldærmæn oc rethmæn, oc olla by mæn i flærslorgh, lotæ scræuæ thinnæ skra, thær hærtugh woldemær af lut land gaf them. oc stathfæst mæth sin naath oc wold. for thi at the hæfth ey fyr stathæligh skra. (Fra vor herres år tusind vintre og tohundrede, fireindstyve og fire vintre. på forrige vor frue æften lod oldermænd og rådmænd og alle bymænd i Flensborg skrive denne skrå, som hertug Valdemær af Jylland gav dem og stadfæstede med sin nåde og magt, fordi de ikke tidligere havde haft en stadslig skrå.).

Hovedsædet for fortyskningen af overklasse- og embedssproget i Sydslesvig, den hertugelige residens, Gottorp slot, som slottet så ud i 1500 årene før det fik sit nuværende udseende.

meninger om årsagerne til den ret tilfældige kirkesprogsgrænse, som blev rådende ved reformationen. En kendsgerning er det, at plattysk blev kirkesprog ikke alene i det sydligste Slesvig, men også i det, man før kaldte Melleslesvig. Sammen med den udstråling, der udgik fra købstæderne og herregårdene, måtte virkningerne før eller senere vise sig. Men i samme århundrede begyndte det højtyske sprog, Luthers sprog, reformationens sprog, at vinde indpas, og det har antagelig bidraget til at forsinke sprogskitteprocessen. For højtysk er som bekendt et svært sprog at lære; få mennesker, selv i Tyskland, bliver helt fortrolige

med den indviklede højtyske grammatik, mens man på den anden side meget hurtigt kan lære at bruge det enkle plattysk. Når plattysk alligevel ikke længere var i kurs, kunne man, sådan ræsonnerede mange, lige så godt holde sig til det nedarvede tungemål, det danske.

En bemærkning fra den kendte humanist Christiern Pedersen fra 1531 om det dårlige »Flensburgis danske, thi man taler der danske og tyske tilhobe« er mere møntet på kvaliteten af det danske sprog end på dets udbredelse. Husum-borgmesteren Caspar Danckwerth, der i 1652 udgav sin landsbeskrivelse, bekræfter Chr. Pedersens vurdering, når han

skriver: »Men det flensborgske dansk og tysk er lige godt (d.v.s. lige dårligt), måske med undtagelse af personer, der har studeret.« Denne bedømmelse må nok også tages med et vist forbehold, for om det er den ene eller den anden sproggruppe, der omtales, vil den intellektuelles syn på dialekten som noget mindreværdigt slå igennem.

Danckwerth afgiver et vigtigt vidnesbyrd om sproggrænsen, når han oplyser – o. 1650 – at sproggrænsen mellem dansk og tysk dannes af en linje Dannevirke–Husum. Ejdersted er ikke mere frisisktalende, Angel er rent dansktalende, mens der på halvøen Svans tales både dansk og

tysk. Husum og Slesvig omtales som tysktalende. Vedrørende Slesvig må oplysningen betvivles, for i 1710 skrev stadsfysikus Ulrich Petersen om byen: »Det tredje her meget sædvanlige sprog er det angeldanske, af hvilket borgerne i denne bys nordlige kvarterer betjener sig meget ved købslåen med folk fra Angel. Det danske sprog begynder nemlig i dette hertugdømme straks inden for den store vold Danevirke i Skovby og Husby og i de nærmest liggende landsbyer St. Jørgen, Klensby, Moldened, Bjerent, Nybøl.«

Dansk som pariamål

KIRKESPROGSGRÆNSEN synes som før nævnt at være ret tilfældig, men det er alligevel påfaldende, at den næsten falder sammen med den nuværende statsgrænse.

Samme år som kongeriget fik sin efter den tids forhold moderne skolelov i 1814, gennemførte generalsuperintendent (biskop) Adler en gennemgribende reform af det slesvigske skolevæsen. Kirkesprogsgrænsen blev nu også i store træk grundlaget for skolesprogsgrænsen. Den faldt langt fra sammen med grænsen for dansk folkesprogs udbredelse, men så må det straks bemærkes, at der på den tid allerede var en udvikling i gang i Angel. I oplysningstiden (ca. 1750–1800) oplevedes der en både økonomisk og kulturel blomstring, der var langt stærkere i Holsten end i Danmark. Holstensk landbrug, skovbrug og mejeribrug blev forbilleder for de velhavende angelbønder, som det

for øvrigt også blev det for kongeriget. Deres sønner skulle sydpå for at lære moderne landbrug, og de måtte selvfølgelig lære at tale plattysk.

Den sproglige fortyskning af Angel er vel det største samlede tab, det danske sprogområde har været ude for. Det er dog nok næppe sket i så stærkt et tempo, som det ofte er blevet hævdet. Henrik Lassen i Strukstrup i det sydlige Angel, der ved sin død i 1935 var næsten 100 år gammel, men først lærte dansk i 1850'erne, i sprogreskripterens tid, fortæller i sine erindringer, at kun nogle få gamle folk i hans barndom kunne tale dansk. Den senere højesteretsjustitiarius Niels Lassen, hvis far mellem de to slesvigske krige var præst i Adelby, beretter, at kun gamle folk i sognet kunne dansk. Det må ganske vist formodes, at han, der på det tidspunkt var gymnasieelev, har anbragt folk på 40–50 år blandt gamle, så at

sprogskiftet ikke nær var fuldbyr-det i det nordlige Angel, men ud-viklingstendensen var der ikke tvivl om. Sprogskifteprocessen fortsatte, beundringen for Hol-stens højt udviklede kultur- og samfundsliv fremmede en tilsva-rende foragt over for det, der kom nordfra, thi det rige åndsliv, der blomstrede i Danmark efter år-hundredskiftet, fik man ikke – el-ler så godt som ikke – del i. Der var jo tysk kirke- og skolesprog, man kendte kun det tyske skriftsprog, og i den store verden var der ikke megen respekt for den fattige danske dialekt, man var opvokset med. Det blev en modesag at tale plattysk, og den almindelige holdning over for dansk udtryktes sådan: »He is en bur, he sprikt dänsch« og »Dat is so gemeen un spreken dänsch« (»Han er en bonde; han taler dansk« og »Det er så tarveligt at tale dansk«).

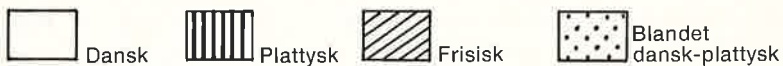
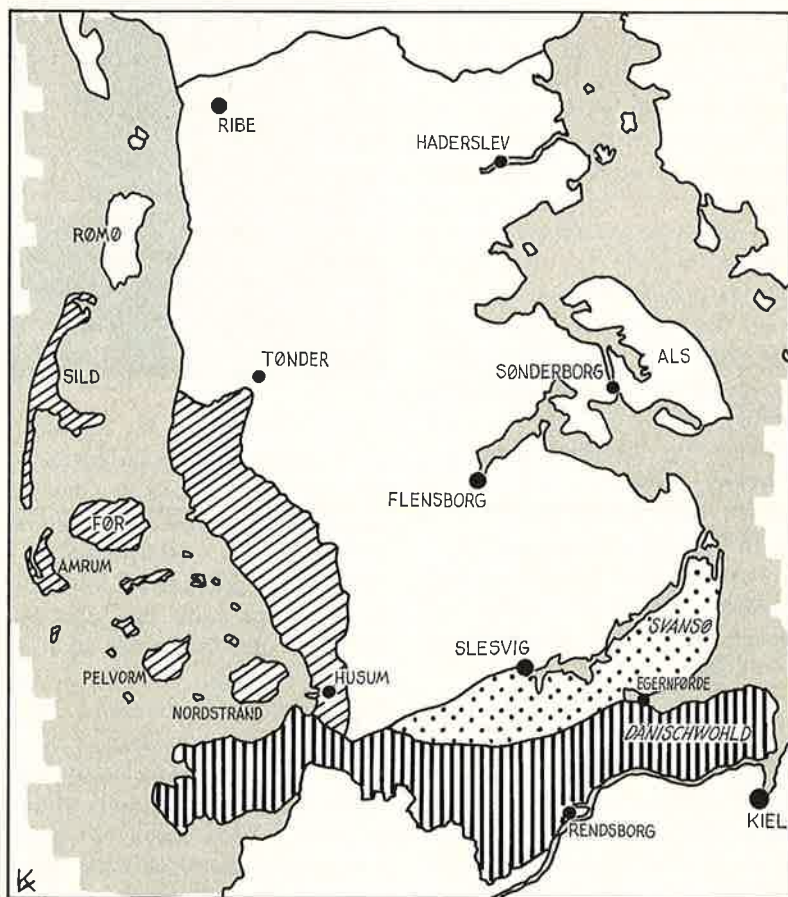
Folkloristen H. F. Feilberg, der i mellemkrigsårene var præst i Mel-lemslesvig, skildrer sine indtryk af forholdene således:

»Dansk er foragtet, et pariamål, som ingen, der holder på sit men-neskeværd, offentligt bruger. Igennem århundreder har Ham-borg været Sønder- og Nørrejl-lands hovedstad, man drog »op« til Hamborg, der var al storhed og rigdom. Fra gammel tid har nørre-jyderne været lidet agtede i Søn-derjylland. Kulturstrømmen har

nået Sønderjylland før Nørrejl-land, i Sønderjylland var agerbru-get mere fremskredent, smørret bedre, menneskene rigere, mere oplyste — — — — Af Jyllands be-folkning var studeedriverne kend-te, de fattige karle, der talte det stødende nørrejyske mål og som bar store træsko. — — — Og så var der de elendige pottemænd, der — — kom til den sønderjyske bon-des dør. Kræmmerens klæder var grove og dårlige, hans væsen lidet høvisk, og hans sprog har givet anledning til dannelse af det tyske hånsord »pottdänisch«. Til alt dette kom den almindelige tanke-gang, at Sønderjyllands danske almuesmål dueede ikke, det var

Omkring år 1600 har plattysk erobret hele den sydlige del af Sydslesvig, dels fra dansk, dels fra frisisk og har blandet sig med dansk op til Silen.

ikke dansk, det var ingenting, »ein wortarmes Jargon, ein unästetisches Patois, eine Art von Rabendänisch«, (En ordfattig jargon, en uæstetisk patos, en slags krage-mål), som ingen dannet mand kunne tage i sin mund uden at besmitte sin fløjlstunge. Præster, herredsfogder, prokuratorer, amtmænd, alle, der gik med hvidt bryst og manchetter, talte tysk, alle steder, hvor der var pragt og rigdom, taltes tysk. Kan man da undre sig over, at det var, som det var?«.

På trods af bedre viden har rester af denne tankegang over for Nordjylland holdt sig helt til vore dage. Så sent som i 1946 kunne man i Vesby høre smædeverset:

»Danskerpak, mæ æ lus o æ
nak, og æ træesk i æ hahn,
herut o æ lahn.«

Interessant er det især, at verset var rettet mod en pige fra Pomern, der tjente hos en dansk gårdejer.

Der skete grumme lidt for at imødegå udviklingen. De øverste ansvarlige, generalsuperintendenterne, biskopperne, havde i første række som mål at tjene kirkens sag, og det samme gjaldt deres i øvrigt fortjenstfulde bestræbelser for at fremme folkeoplysningen. Hverken Adam Struensee, Adler eller Callisen, de tre biskopper fra ca. 1750 til 1860, handlede ud fra bevidste nationalpoli-

tiske motiver. Det forekom endda, at der fra prælaternes side blev givet udtryk for det rimelige med dansk prædiken, hvor man ikke kunne forstå tysk, f. eks. i Kærherred. I en række sogne syd for den nuværende statsgrænse var der længe blandet kirkesprog. De danske gudstjenester blev først afviklet efter 1864, i Karlum f. eks. i 1872, i Sdr. Løgum i 1882, i Ladelund 1896 og i Medelby først i 1901.

I 1810 udstedte kong Frederik VI en bestemmelse om indførelse af dansk som officielt sprog, hvor folkesproget var dansk, men den blev af forskellige årsager aldrig ført ud i livet. Samme skæbne ramte i første omgang Christian VIIIs reskript af 1846, men i 1850'erne gjordes der med 'Tillisch' og Regenburgs sprogreskripter et alvorligt forsøg på at bøde på fortidens forsyndelser over for dansk sprog i Sønderjylland. Begge sprog blev stort set ligestillet i kirken. I skolen opretholdtes i Frisland og i det sydligste Slesvig det tyske sprog, mens Flensborg på grund af sin loyale danske holdning fik lov at beholde det tyske skolesprog! Kun latinskolen, der var blandetsproget, og en privatskole havde delvis dansk undervisningssprog.

Det springende punkt var imidlertid, at der også indførtes dansk skolesprog i egne, hvor folke-

Helligåndskirken i Flensborg, opført i det 14. århundrede, var op gennem tiden centrum for byens danske menighed og eneste kirke i byen med dansk kirkesprog.

sproget ikke længere var dansk. Mens der som før antydet ikke op-rindeligt i Angel havde foreligget nationale tilskyndelser til at tale tysk, havde den slesvig-holsten-ske bevægelse i 1840erne givet angelboerne politisk betonedede motiver til at videreføre det sprogs-kifte, der blev indledt omkring 1775, og vreden over sprogre-skripterne har nok bidraget til at forstærke tempoet i processen og fuldføre det endelige sprogs-kifte. Som det blev fremhævet af Grundtvig, biskop Martensen og de såkaldte »klosterbrødre« fra enklavesognene (mellem Tønder og Ribe), dvs. de sogne, som hørte til Ribe amt, altså til konge-riget, ville man sikkert i de blan-dede områder kunne have opnået mere ad frivillighedens vej. Men det er let at være bagklog, og un-der alle omstændigheder blev re-skripterens periode for kortvarig til, at deres resultater kan vurde-res fuldt retfærdigt. De kan dog altid tåle en sammenligning med

den senere preussiske skole- og sprogpolitik.

Sproget i Mellemslesvig

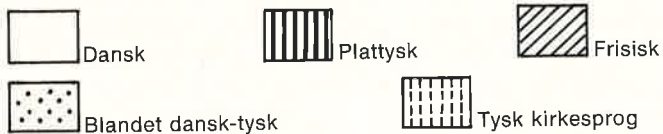
OMKRING 1840, altså før de nationale fronter var trukket skarpt op, drøftedes sprogsagen i Kær herreds præstekonvent. Her talte pastor Hansen fra Humtrup for at forbyde dansk tale blandt skolebørnene og for at fremme tyskundervisningen i skolen, så at man bedre kunne forstå sproget i kirken. Et forslag om at indføre dansk prædiken i flere sogne mod øst og syd blev mødt med den indvending, at så kunne man ikke forstå retssproget, hvorefter der repliceredes, at så måtte retssproget også blive dansk. Det må her indskydes, at 100 år efter pastor Hansens optræden var Humtrup det mellemslesvigiske sogn, der havde den højeste andel af dansktalende beboere.

Men den nærliggende udvej, at præsten benyttede folkets sprog, havde svært ved at vinde genklang i de kredse. En undtagelse dannede pastor Chr. Christiansen i Medelby, der efter opfordring fra

menigheden indførte en månedlig dansk gudstjeneste, som hans forgænger havde afskaffet. Men han var en enlig svale, og det er betegnende for sammenhængen, at der på hans gravsten på Medelby kirkegård står: »Chr. Christiansen, Ritter von Dannebrog.« I 1851 anmodede folk fra Medelby sogn om tilbagevenden til udelukkende tysk undervisning i skolen med den begrundelse, at de skulle kunne tale med studehandlerne på Læk marked!

De vordende konfirmander i Frøslev fik i 1851 forespørgsel fra præsten i Hanved, om de ønskede dansk eller tysk konfirmation. En dreng svarede på alles vegne: »Æ tænker, det er bedst, vi blyvr ved det danske.« Ordføreren var Karsten Thomsen, senere kromand og gårdmand, Sønderjyllands betydeligste folkemålsdigter, hvis folkelige indsats havde hovedæren for, at Frøslev i 1920 blev udskilt fra Hanved sogn og kom til

Omkring 1840 var plattysk nået til Husum og midt ind i Angel, og det tyske kirkesprog havde passeret Flensborg på vej mod nord,

Mindestenen over pastor Christian Christiansen i Medelby, som genindførte dansk i kirken på menighedens anmodning.

»Hier ruhet neben seiner Mutter Christian Christiansen R. v. D. seit 1837 Prediger zu Medelby, geb. d. 14. April 1801 gest. d. 2. Octbr. 1869. Selig sind die Todten die in dem Herrn ruhen, denn sie ruhen von ihrer Arbeit und ihre Werken folgen ihnen nach.« (»Her hviler ved siden af sin moder Christian Christiansen, Ridder af Danebrog, siden 1837 præst til Medelby, født 14. april 1801, død 20. oktober 1869. Salig er de der hviler i Herren thi de hviler på deres arbejde og deres gerning skal bestå«).

Danmark. Et eksempel på, hvad det betød, når en egn havde en økonomisk uafhængig og åndeligt levende personlighed til at angive tonen.

Navnet Møllemslesvig betegner her det område, der ligger mellem Angel, Sli-Dannevirke-linjen, Frisland og den nuværende statsgrænse. Skiftet fra dansk til tysk foregik her betydeligt langsommere end i Angel, ja, det er langt

fra fuldbyrdet endnu. Gennemgående bestod landskabet af fattige hedeegne, som ikke havde de samme betingelser som Angel og heller ikke det samme behov for at pleje kontakt med det rige Holsten. Det var tyndt befolket og havde kun liden forbindelse med den store verden, men der var større trofasthed til stede over for gamle skikke og indgroede sædvaner, ligesom man var ret afvi-

sende over for nymodens fænomener. Det var uden tvivl en sådan indstilling, der fik en tysk-national gårdmand tæt syd for grænsen til at sige til stedets danske lærer, med hvem han var på god talefod, om sin dansksindede nabo, der havde tysk hjemmesprog: »De skal åltiens vær så fin o et«.

Mellemslesvig er det område, hvor der findes de bedste betingelser for at følge udviklingens forskellige faser. For der er stadig sogne syd for grænsen, hvor dansk trives i bedste velgående som dagligt omgangssprog, om end det ikke, som tilfældet var for 25–30 år siden, er flertallets sprog.

Men et skifte fra dansk til tysk måtte før eller siden forekomme også her. Der var ikke nogen national tilskyndelse til at bevare det danske, hvad ovenstående udtalelse også vidner om. Tysk var nu engang kultursproget; konfirmation, vielse og endemålet, begravelse, foregik med brugen af det tyske sprog.

I Nordslesvig var der dog nogen danskundervisning i skolerne indtil 1888 og derefter nogle få timers religionsundervisning på dansk. Det sidste betyder mere, end man umiddelbart forestiller sig, for denne side af åndslivet, det religiøse, markeret ved de kirkelige handlinger, ved biblen og ved salmebogen, var ofte det eneste,

som jævne mennesker stiftede bekendtskab med. End ikke en sådan kontakt til det danske havde mellemslesvigerne. Det folkelige liv, som Nordslesvig oplevede i udlændighedstiden, hvor mange mennesker trods det tyske skolesprog opnåede nær føling med dansk kultur gennem de foranstaltninger, som er kendetegnet ved besøg på ungdomsskoler i Danmark, ved dansk presse, gennem foreningsvirksomhed, frimenighedskirker og andet, det stod Mellemslesvig helt eller delvis udenfor.

Den gamle stridsmand Jens Hansen fra Karlum, der døde i maj 1976 og i en alder af 82 år endnu var en benådet fortæller, beretter, at hans far i hjemmet på Medelby mark læste højt for børnene af »Nordslesvigsk Søndagsblad«. Ellers indskrænkede familiens danske læsning sig til Flensborg Avis og Sprogforeningens Almanak. Da Jens Hansen kom i skole, meddelte hans far læreren i Medelby, at han ikke kunne et ord tysk. Til hans overraskelse svarede læreren på godt sønderjysk: »Det gør ikke noget, for jeg kan jo dansk«.

Men sådan en lærer kunne faktisk heller ikke udrette noget af betydning til gavn for det danske sprog.

Vore dialekter har en rigdom af gloser, der hører dagliglivet til.

Der findes i Jylland mange forskellige betegnelser for almindelige redskaber og husgeråd. Men når en ellers dansktalende mellemslesviger skal give udtryk for begreber fra samfundslivet og – især – fra åndslivet, må han, der som han ikke har lært dansk skriftsprog, sige det på tysk. For her slår dialekten ikke til. Ord som nåde, retfærdighed, kærlighed, troskab, barmhjertighed o. s.v. findes ikke på folkemålene. Derfor kan man – eller kunne man i hvert fald for få år siden – ved højtidelige lejligheder som bryllupper, forlovelsesgilder eller runde fødselsdage opleve, skønt al samtale i øvrigt førtes på dansk, at de lokale festtalere hyldede festens genstand på tysk. Man møder som

»tye« (Zeuge) for »æ Gericht« (vidne for retten), hvor man forventer »Gerechtigkeit« (retfærdighed). En bestyrelsesformand kan sige: »Æ vil hermed eröffne æ Sitzung« (åbne mødet). En kone i Vesby, Medelby sogn, sagde i 1946: »Ham Andersen, der kører med Liebespakete (gavepakker) for æ Minderheit (mindretal) er af vor Verwandschaft (familie).« En udtalelse fra Agtrup, Læk sogn, i 1937: »Wenn hun havde ein wenig Bildung (dannelse), ville hun ikke komme med sådan en Ausserung« (udtalelse).

På den anden side er der i et område som Mellemslesvig, som stod uden nærmere kontakt med en dansk kulturkreds, gode muligheder for at bevare gamle gløser. Udtryk som »morgen arle« (årle) kender vi i dag næsten kun fra poetisk sprogbrug. Vi bruger det plattyske »vaterpas«, mens en ældre sønderjyde siger »vandmål«. Ligesom i Gudbrandsdalen i Norge hedder det plattyske »tvebak« her en »kauring«, og man dyrker ikke boghvede, en oversættelse af det tyske Buchweizen, men »tarre« og spiser tarregrød til »unnen« eller til nadver, udtalt »narre« (hhv. middagsmad og aftensmad). De her omtalte betegnelser er også stadig i brug i Nordslesvig, men nok i det store og hele kun hos ældre mennesker.

Det danske forsamlingshus i Valsbøl, der blev bygget i mellemkrigstiden og blev kendt over hele Danmark som centrum for Maren Sørensens arbejde.

I tiden mellem verdenskrigene blev der til de få i Mellemlesvig, der bekendte sig til danskheden, givet tilbud om kulturelle aktiviteter. Der var danske vandrelærere, hvis betydning vanskeligt kan overvurderes, der blev oprettet forsamlingshuse i Valsbøl og Ladelund, og flere steder, i Agtrup, Avntoft og på Østerby mark blev stuer stillet til rådighed for danske sammenkomster. En bogbil fra det danske bibliotek i Flensborg sørgede for formidling af dansk litteratur og danske ugeblade. Først i 1936 kom der en dansk privatskole i de endnu dansktalende egne i Sydtønder amt, i Ladelund.

Men det var kun en forsvindende lille del af de dansktalende,

der gjorde brug af disse kulturelle tilbud. For det store flertal gjaldt, at nok var deres dagligsprog dansk, men kultursproget var tysk – som sindelaget også var det. Museumsdirektør M. Mackeprang yndede at referere følgende udtalelse fra en pige fra Ladelund, der havde plads i Højer: »Højer er da en mærkelig by, nogle taler dansk, og nogle taler tysk, nogle kalder sig danske, og nogle kalder sig tyske. Så er det da meget bedre i Ladelund, for der taler vi da allesammen dansk – men vi er da allesammen tyske.« Afstemningen i 1920 viste, at den sidste påstand var stærkt overdrevet, for i Ladelund sogn var der 24% danske stemmer.

I Avenstoft blev dette gamle vestslesvigske bondehus rammen om egnens folkelige danske arbejde, som for alvor organiseredes i tiden mellem de to verdenskrige.

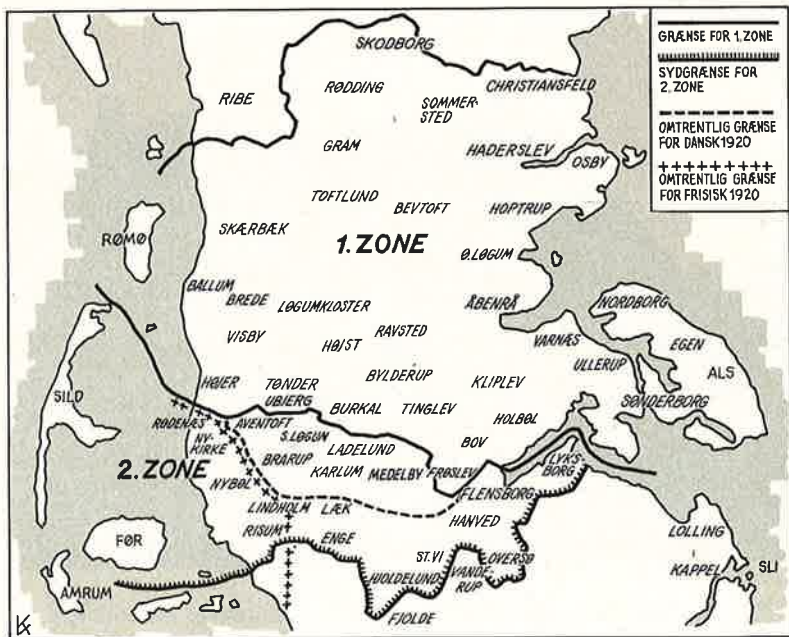
Så sent som i 1920 taltes det danske folkesprog endnu i et område, der som yderpunkter havde Flensborg, Læk og Fjølde. Det har ganske vist aldrig været let med sikkerhed at fastslå udbredelsen af dansk. Omkring 1890 udgav Flensborg-dommeren Adler en statistik over sprogenes stilling, hvor han opdelte folk i tre grupper, dansk-, tysk- eller blandetsprogede. De sidstes tal var meget stort og blev anfægtet af den danske historiker H. V. Clausen, der hævdede, at Adlers blandetsprogede i virkeligheden var dansktalende. Først den tyske lærer Poul Selk fandt i 1930'erne frem til en metode, der kunne give et så nøjagtigt billede, som det under de

givne betingelser var muligt. På skemaer opstillede han som de to afgørende spørgsmål: Hvilket sprog taler forældrene indbyrdes? og Hvilket sprog taler de med børnene?

Nu afdøde redaktør Tage Jensen betegnede i 1937 Selks arbejde som en sikkert 90 % rigtig sprogstatistik. Og nærmere kan man ikke komme sandheden. I de undersøgelser, jeg har foretaget, har jeg benyttet samme metode som Selk, hvorved det har været muligt med nogenlunde sikkerhed at konstatere udviklingen.

Nogle officielle sprogstatistikker har været udarbejdet gennem skolerne med de fejl, sådanne er behæftet med. For lærerne har

Omkring Genforeningen mellem Danmark og Nordslesvig i 1920 var det tyske sprog nået så langt mod nord, at der syd for den nye rigsgrænse kun var en smal bræmme af det gamle danske sprog tilbage.

ikke altid været uheldede, men mere tvivlsomme er børnenes egne vidnesbyrd. De generede sig ofte ved over for læreren at indrømme, at de havde dansk hjemmesprog, men det forekom tiere, at de ikke selv var klar over deres sproglige formåen. Da jeg nogle

måneder i 1945 virkede som illegale vandelærere, meddelte en lille piges forældre, at hun ikke kunne et ord dansk. Det viste sig at være helt forkert; efter få timers forløb forstod vi hinanden udmærket. Med mine egne børn har jeg gjort lignende erfaringer over for tysk.

Sådan sker sprogskiftet

DET KLASSISKE forløb af et sprogskifte i et hjem indledes med, at forældrene begynder at tale tysk med børnene, motiveret med deres kommende skolegang. Ofte skete det, at man fortsatte med dansk med de større børn, så der var en stadig vekslen i hjemmets talesprog. Man kunne komme ud for i en søskendeflok, at et af børnene talte dansk med faderen, tysk med moderen, med den ene halvdel af søskende dansk, med den anden tysk. I en rutebil kunne man opleve, at der kun blev talt dansk i en gruppe, men en ny passager blev der kun talt tysk med, skønt denne talte lige så godt dansk som de andre. Spurgte man om årsagerne til sådanne fænomener, var svaret, at sådan var de nu blevet vant til det.

Når de børn, der blev talt tysk med, selv blev forældre, gik de som regel i forældrenes fodspor og talte tysk med deres børn, men disse lærte også dansk ved at

høre det hos bedsteforældrene, således at de sidste spor af dansk først var forsvundet i fjerde generation – med mindre det blev lært hos naboens børn.

Nu afdøde skoleråd Albrecht Johannsen, der var friser og en indsigtfuld kender af frisiske forhold, har påpeget, at brugen af det frisiske sprog aftager med 1 % om året. Når der her er nævnt fire generationer til at fuldbyrde sprogskiftet fra dansk til tysk, tyder det på et forløb parallelt med det frisiske. Trods de fejl og mangler, en sprogstatistisk undersøgelse er behæftet med, kan den angive en vis lovbundethed i den udvikling, der har fundet sted, når tysk langsomt bredte sig fra hhv. øst mod vest og fra syd mod nord. Hvis man tager Vanderup som udgangspunkt for en rejse mod nordvest, vil man her ikke mere træffe hjemmehørende, som taler dansk. I Store Vi kan kun personer over 80 år tale lidt dansk, i Valsbøl

er grænsen 70 år, i Medelby 60 år og i Ladelund 50 år. Det betyder, at sprogskiftet i de pågældende sogne er indledt i hhv. 1890, 1900, 1910, 1920 og 1930. Selv om der i disse tal og data er tale om en grovsortering, betyder det også, at sprogskiftet i de to sidstnævnte sogne langt fra er fuldbyrdet endnu. Det må understreges, at vurderingen kun gælder for den sønderjyske dialekts vedkommende og ikke for det danske sprog.

Poul Selk benyttede i sin tid som målestok for sproggrænsen det område, inden for hvilket et flertal af forældrene talte dansk indbyrdes. Ifølge hans opgivelser var der i 1932 18 kommuner eller skoledistrikter, hvor et flertal af forældrene opfyldte denne betingelse. Mine egne undersøgelser i 1946, som, det må erkendes, ikke var så omfattende som Selks, viste, at nu kun 16 kommuner lå inden for sproggrænsen, idet Jarlund i Medelby sogn og Karlum var faldet ud. Endnu i 1962 blev der ifølge oplysninger fra stedet undertiden talt dansk i Tinningsted kommuneråd i Karlum sogn.

Undersøgelsen i 1946 omfattede følgende sogne: Medelby, Ladelund, Læk, Karlum, Sdr. Løgum, Avntoft, Braderup og Nykirke, men kun for Medelby og Avntoft gjaldt den hele sognet. I alt drejede det sig om 1247 familiers talesprog. Selk havde i de samme

lokaliteter – det drejede sig om kommuner eller skoledistrikter – 1168 familier. I de 14 år, der lå mellem de to undersøgelser, var antallet af dansktalende familier steget fra 454 til 460, men den procentvise andel var faldet fra 51,3 til 47,4. Her skal bemærkes, at det østligste sogn, Medelby, der tegnede sig for en fjerdedel af de undersøgte familier, havde en tilbagegang fra 46,8 til 38,9 %, hvorefter kan slutes, at udviklingen her foregik i et stærkere tempo end i sognene længere mod vest. Procenten af familier, der talte dansk med børnene var i hele området faldet fra 33,7 % til 22,6 %, og det var et større fald end i Medelby sogn alene. Dette sogns østligste del var ved at nærme sig sidste fase i sprogskiftet.

Men siden er der gået 30 år, og i denne menneskealder har det ikke været muligt at få andet end stikprøver til at belyse den senere udvikling. Der har i området fundet samfundsstrukturelle ændringer sted, dels gennem »Program Nord«, det store tyske udstyknings- og ophjælpningsprojekt syd for grænsen, dels har der fundet udvandring og tilvandring sted, også kendetegnet ved flygtninges faste bosættelse, og dels har militære forlægninger i egnen medført et større fremmedelemnts tilstedeværelse.

Her et eksempel fra **Vesby i Medelby sogn**
 Ægtefællers indbyrdes talesprog

Antal familier, hvor forældrene indbyrdes taler							
Antal familier i alt		dansk i %		højtysk i %		plattysk i %	
1932	69	49	71	9	13	11	15,9
1946	79	43	54,5	20	25,3	16	20,2
1956	79	46	58,2	18	22,8	15	19,0
1967	96	33	34,4	37	38,5	26	27,1

Talesprog med børn

Antal familier med børn		Af disse taler					
		dansk i %		højtysk i %		plattysk i %	
1932	43	15	34,9	19	44,2	9	20,9
1946	42	7	16,7	24	57,0	11	26,3
1956	43	7	16,3	30	69,8	6	13,9
1967	55	6	10,9	41	74,5	8	14,6

Bramsted i Ladelund sogn

Ægtefællers indbyrdes talesprog

Antal familier, hvor forældrene indbyrdes taler							
Antal familier i alt		dansk i %		højtysk i %		plattysk i %	
1932	39	23	59,6	6	15,4	9	23,1
1938	38	23	60,5	2	5,3	12	31,3
1946	44	26	59,1	8	18,2	9	20,4
1956	51	29	56,8	12	23,7	10	19,5

Talesprog med børn

Antal familier med børn		Af disse taler:					
		dansk i %		højtysk i %		plattysk i %	
1932	25	14	56	4	16	6	24
1938	29	13	44,9	5	17,3	11	37,9
1946	40	13	32,5	20	50	7	17,5
1956	44	11	25,0	24	54,4	9	20,6

Det er rubrikken for talesprog med børn, der tydeligst angiver udviklingen. I 1975 fremkom et specialearbejde i dansk ved Århus universitet ved Søren Ryge Petersen, der behandlede sprogforholdene i Agtrup, Læk sogn. Hans resultater kan bidrage til at underbygge de erfaringer, der hidtil er indhøstet, og skal derfor meddeles her:

Forældres indbyrdes talesprog i Agtrup:

	Dansk i %	Plattysk i %
1932	43,6	43,6
1946	32,9	46,5
1973	9,7	36,0

Talesprog med børn

	Dansk i %	Plattysk i %
1932	22,7	50,0
1946	8,0	53,0
1973	—	22,7

Når den danske procent i den sidste rubrik ikke er udfyldt, skyldes det, at der er benyttet forskelligt sammenligningsgrundlag.

Trods det lille omfang af de sidste undersøgelsesområder og trods den margin, der må indrømmes over for fejltagelser, kan

der ikke være tvivl om tendensen i opgørelserne. Derfor må konklusionen blive – under forudsætning af, at man anerkender det af Poul Selk opstillede kriterium – *at sprogrænsen i dag er sammenfaldende med statsgrænsen.*

Dansk sprog og dansk kultur

MANGE, DER ER interesserede i grænselandsforhold, vil sikkert studse og måske spørge sig selv: Til hvad nytte har det omfattende danske kulturarbejde været, når det ikke kan standse eller hæmme sprogskiftet fra dansk til tysk? Oven i købet har det fra mange hold været publiceret, at der var rig fremgang for dansk sprog syd for statsgrænsen. Sådanne indvendinger må tages alvorligt, men man må også kræve, at de får den rigtige adresse, for der har i det foregående kun været tale om det sønderjyske folkemål, ikke om kendskabet til dansk som sådan.

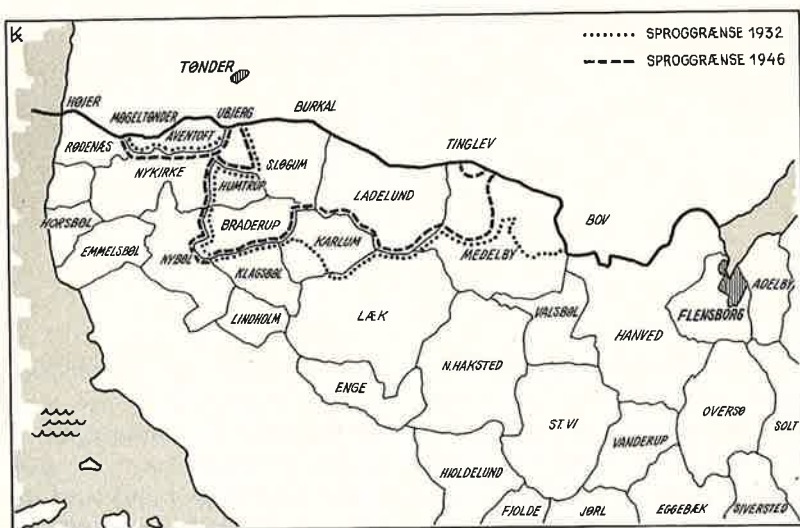
I tiden mellem 1920 og 1945 var det højeste tal på børn i Sydslesvigs danske skoler ikke over 1000. Efter krigen forekom en epokegørende vækst, en overgang var ca. 14000 børn tilmeldt danske skoler. Senere faldt tallet noget og nåede bunden i 1965 med 4048 for derefter at stige igen, så det i 1976 kom over 6500. Dersom antallet af danske skolebørn skulle falde

igen i årene fremover, må det nok i første række tilskrives den omstændighed, at fødselstallet i landet Slesvig-Holsten er gået væsentligt tilbage. I 1965 var fødselspromillen i Danmark 18,0, i landet Slesvig-Holsten 18,5, i 1974 var fødselspromillen i Danmark 14,2, men i landet Slesvig-Holsten kun 9,9. Der er intet, der taler for, at fødselshyppigheden inden for den danske folkedel skulle have en anden størrelse end i delstaten som helhed.

Foruden skolerne må nævnes bibliotekerne, der jo i dag ikke kun tager sig af bogudlån, men har påtaget sig mange andre opgaver. Der må henvises til en række danske menighedskredse med danske præster og danske gudstjenester, til foredragsvirksomheden inden for organisationerne, til teatret, såvel til gæstespil fra Danmark som til amatørscenen, til FDF- og spejderarbejde og til meget andet.

Men da redegørelsen indtil nu

Også efter 1920, da folkeafstemningen i 2. zone gav tysk flertal, og zonen derfor forblev ved Tyskland, fortsatte det danske folkesprogs tilbageværing mod nord syd for den nye rigsgrænse.

kun har beskæftiget sig med det danske folkemål, må det rent ud erkendes, at skole- og andet kulturarbejde ikke har formået at øve en indflydelse af mærkbar betydning på dette område. Kun i det gamle Sydtønder amt, som nu er en del af Nordfrislands amt, fandtes og findes der et større dansktalende element. I dette område besøgte de danske skoler i 1975 af 512 elever. Det svarer til 6–8 % af samtlige skolebørn. I de 16 kommuner, som i 1946 kunne regnes for overvejende dansktalende, gik 119 børn i dansk skole, men selv om de også udgør 6–7 % af samtlige skolebørn – det drejer sig her om en skønsmæssig ansettelse – er det ikke troligt, at de kan øve væsentlig indflydelse på

omgangssproget. Hvor vidt de kan bidrage til at forsinke sprogskiftet, er et vanskeligt spørgsmål, men det tør dog formodes, at nogle dansksindede og dansktalende forældre har undladt at følge den almindelige tendens til at skifte talesprog. Der er imidlertid også eksempler på, at familier, der havde gennemgået første fase af sprogskiftet og indført tysk talesprog med børnene, er vendt tilbage til dansk dagligsprog.

I Jens Andresens familie i Kalleshave, Agtrup, havde man plattysk hjemmesprog, men i 1930'erne blev det besluttet at genindføre dansk. Og det lykkedes på få uger, men beslutningens gennemførelse er nu ikke så let, som nogle måske forestiller sig. Et så-

dant skridt stiller store krav til karakter og intelligens. I denne forbindelse må det nævnes, at Jens Andresen, der døde for en halv snes år siden, skrev danske breve på et velformet, lydefrit dansk, skønt han ikke havde modtaget så meget som en times undervisning i dansk i hele sit liv.

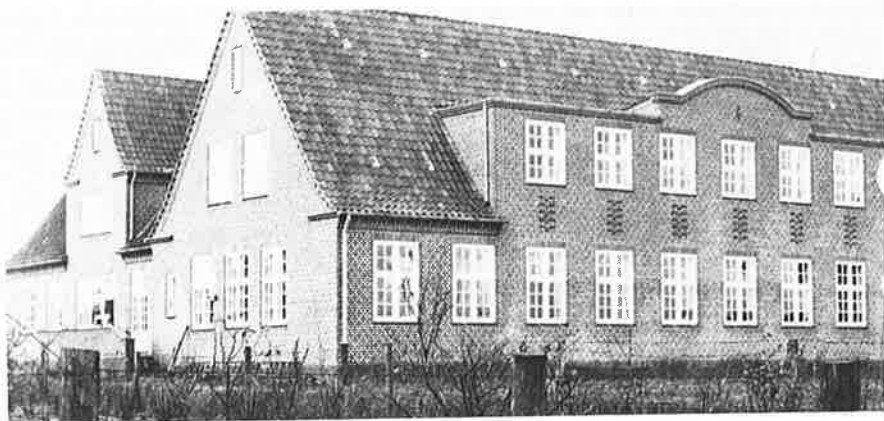
Men eksemplerne er enlige svar, og som før nævnt er der liden eller ingen overensstemmelse mellem national indstilling og talesprog. Der er endda eksempler fra politiske valg på en landsby med overvejende dansk talesprog, hvor der ikke faldt en eneste dansk stemme.

Helt anderledes ligger forholdet, når det drejer sig om udbredelsen af og kendskabet til det danske skriftsprog – eller »rigsdansk« – en benævnelse, der forekommer noget søgt, men der er heller ikke nogen mening i at bruge det ofte anvendte udtryk »højdansk«. Højtysk er det sprog, der tales i Tysklands højtliggende egne, plattysk eller nedertysk tales i lavlandet i nord, men i Danmark har vi ikke noget højland, hvorfor betegnelsen »plattendansk« over for dialekten er lige så misvisende. Derimod er det almindeligt, at man på dialekt »snakker« dansk, mens man på rigssproget »taler« dansk, en nuance, som tilsyneladende er ved at forsvinde ud af rigssproget, derved, at ordet

snakke i alle former erstatter tale – selv over for seriøse emner, i radio og TV f. eks.

At kendskabet til dansk er steget enormt i Sydslesvig efter 1945, er en given ting. I 1956 forsøgte jeg at foretage en opgørelse over, hvor mange sydslesvigere, der kunne tale og forstå dansk, og kom til et tal på ca. 55.000. Det har måske været en lovlig optimistisk vurdering, og der har også været tale om en del misforståelser i denne sammenhæng, idet det er blevet opfattet, som om der var 55.000 dansktalende sydslesvigere. Og det er jo langt fra tilfældet, for som før påvist er kendskabet til et sprog ikke ensbetydende med, at det benyttes som dagligsprog.

I Sprogforeningens årsberetning fra 1956 har jeg opgjort antallet af personer i Sydslesvig, der kunne tale dansk. Tidligere og daværende elever i skoler og børnehaver, unge, der havde været på skole i Danmark, og de dansktalende i hele området skulle tilsammen udgøre ca. 63.000 personer, efter at gengangerne var trukket fra. Dødsfald og udvandring blev skønsmæssigt ansat til ca. 8000. I sluttallet er også medregnet danske lærere, præster og andre i kulturinstitutionerne, der er kommet nordfra, men de er også fuldt berettigede til at blive talt med.

Det var påstanden om stillingen i 1956, for meget mere end en påstand kan det ikke blive.

I de historiske afgørelser er der altid en vis sammenhæng mellem den store og den lille politik. Da den vesttyske forbundsstat blev optaget i Nato i 1955, var Danmark ikke uden indflydelse på afgørelsen. Visse kontroversielle spørgsmål skulle forinden bringes ud af verden. Derfor kom København-Bonn-erklæringerne i stand med bl. a. anerkendelse af eksaminer ved de to mindretals skoler, f. eks. af tysk studenterekamen i Åbenrå med dansk anerkendelse og dansk studenterekamen i Flensborg med tysk anerkendelse. Men allerede før den tid var indtrådt det såkaldte »milde klima«. Tidligere tiders foragt for det danske sprog var trådt i baggrunden. Det var nok ved den tid, en flensborgsk forretningsmand i

fuldt alvor og på et af dansk influeret tysk udtalte: »Es ist nicht mehr so gemein und sein dänisch«. (Det er ikke mere så tarveligt at være dansk).

Det stigende handelssamkvem i grænseregionen og den øgede turistmæssige udveksling skabte behov for sprogligt at kunne betjene sig af nabolandets sprog. Det må dog antages, at underholdningen på de såkaldte spritruter i første række begrænser sig lydligt til de gribende hjemlandstoner fra »Sejled op ad åen« og »Trinkt, Brüderlein, trinkt«.

Allerede for over 30 år siden oprettedes der kurser i dansk også ved tyske institutioner i Sydslesvig – især i Flensborg, der jo kom i første række i grænsehandelen. For 3 år siden oprettedes et dansk lektorat ved den pædagogiske højskole i Mørvig. Der er tale om nu at flytte danskundervisningen

Det danske kulturfremstød i Sydslesvig efter 1945 manifesterede sig ikke mindst i oprettelsen af danske skoler, nu i alt 57, her den danske skole i Nibøl. Men sproget her er rigsdansk og ikke det sønderjyske folkemål.

til Kiel, hvilket vækker beklagelse, da man ikke der har et delvis to-sprogligt miljø som i Flensborg, men fra dansk side kan det kun interessere, at der i det hele taget opstår sådanne problemer. Det hilses også med glæde, at den tidligere tyske konsul i Åbenrå, den tidligere bypræsident i Flensborg og landråden (amtsborgmesteren) i Nordfrislands amt alle tre har lært sig dansk.

I over en snes år har der ved højere skoler i Sydslesvig været muligheder for at vælge dansk som det ene fremmedsprog. Som nævnt kan det også lade sig gøre inden for læreruddannelsen. I Danmark har tysk altid været selvskreven på skolernes timeplaner, men placeringen er efter skoleloven af 1958 reduceret noget, og efter den lov, der træder i kraft i dette år, optræder tysk kun som et valgfrit fag i folkeskolen. Her

burde nok have været undtagelsesbestemmelser for Nordslesvigs vedkommende, men på den anden side: valgmuligheden er stadig til stede, og alting tyder på, at den vil blive udnyttet.

Det er indlysende, at alene i kraft af størrelsesforholdet mellem dansk og tysk kan dansk ikke på samme måde som tysk i Danmark få muligheder for at optræde som obligatorisk fremmedsprog i Tyskland. Men selv blandt Sydslesvigs tysksindede var det for en menneskealder siden næsten utænkeligt, at der overhovedet skulle være noget behov for at lære dansk. Det må derfor betragtes som et stort fremskridt, at denne indstilling nu er forladt.

Overlærer Ernst Meyer, Kolund, – ikke at forveksle med formanden for Sydslesvigsk Forening – fortalte kort før sin død for et par år siden følgende tildragel-

Den voldsomme tilstrømning af kunder nordfra – neden for gågaden i Flensborg en almindelig hverdag – har i væsentlig grad fremmet brugen af det danske sprog i byer og handelspladser syd for rigsgrænsen. Det er de færreste forretninger, hvor der ikke ekspederes på dansk.

se: Ved en kaffesammenkomst under krigen i Vesby, hvor han dengang var lærer ved den tyske skole, udbredte nogle gårdmandskoner sig over hans forgængers fortræffelighed. Meyer indvendte da: »Det undrer mig, at I fremhæver lærer S. så stærkt, når han ikke kunne lære jer bedre tysk«. Spørgsmål: »Er vort tysk da ikke godt nok?« Svar: »Nej, jeg kender kun et sted, hvor man taler dårligere tysk end i Vesby.« »Hvor er det da?« »Det er i Vesbydam!«

I både sydslesvigsk højtyisk og plattysk skinner den danske ordstilling ofte igennem, ligesom den tyske ordstilling kan gøre det i sydslesvigdansk. Oversættelserne kan på begge sprog tangere

det komiske. En brav dansksindet flensborger, der ikke er nogen sprogbegavelse, tager med »flyvetøj« til København (tysk Flugzeug). Han forstår ikke, at damerne kan holde ud at gå med de høje »afsætninger« (Absätze = hæle). En Flensborg-dame skulle til undersøgelse på Dansk Sundhedstjeneste og spurgte sin dreng, der gik i dansk skole, hvad Blase (blære) hed på dansk. Drengen svarede frejdigt: »Trompet«, men der opstod forståelig munterhed på klinikken, da damen bad om at få sin trompet undersøgt. Det kunne også appellere til humoristisk sans, når Flensborg Avis for år tilbage havde en stående annonce, hvor

»Spritruterne« mellem sydslesvigske og nordslesvigske havne med deres tusinder af passagerer fra begge sider af grænsen har blandt andre virkninger også udbredelsen af gensidigt kendskab til grænselandets to hovedsprog.

der stod: »Bruger De penge, så sæt en annonce i Flensborg Avis«. Her var det tyske brauchen – behøve – oversat med bruge. Eller et referat fra et møde i Slesvig: »Bibliotekar K. talte ud fra ungdomsforeningen og huskede især kvinderne.« Sluttelig en notits: »Der er indført så og så mange *stude* fra Danmark til avlsbrug«, en frimodig oversættelse af Stuten (hopper). Eksemplerne er dog alle gamle.

I Nordslesvig husker man provsten, der ved indsættelse af en ny præst i Hjordkær sagde: »Du Jordkirch Gemeinde, du haver længe ønsket dig en god præst, und nu haver du fået en satan« (sådan). Den samme skal have

sagt: »Ordet blev flæsk og tog bolig iblandt os«. Eller seminarieforstanderen i Tønder, der i religionstimen i den danske afdeling sagde: »Vil de herrer kaste op i bibelen« og efter den naturlige reaktion: »Hvat latrer De af, latrer De af bibelen?«

Hørt i Flensborg: »De har ikke draget deres børn ordentligt op.«

Men skal der være balance i tingene, er det jo ikke bedre, når en dansk præst i Sydslesvig i sin prædiken taler om »die umgekehrten Menschen« i stedet for »bekehrten« (omvendte i begge tilfælde, men med forskellig betydning). Eller når en dansk præst på et tysk skib efter en søsygetur spurgte: »Undschuld, haben Sie

Det danske centralbibliotek i Flensborg er ikke blot centrum for udlån af danske bøger i hundredetusinder over hele Sydslesvig, men tillige for et omfattende arkiverings- og forskningsarbejde, kursusvirksomhed og sprogundervisning på højt niveau.

vielleicht ein paar verlorene Seelen gesehen?» (Har De set et par fortabte sjæle?) (seler hedder på tysk Hosenträger og undskyld: »Entschuldigen Sie.«)

I grænseegnenes danske sprog indgår som en fast bestanddel ordet *Zweck*, der er meget praktisk, idet det erstatter ord som formål, øjemed, hensigt m.m. På samme måde indgår to danske ord i tysk, *flytte* og *sysle*. Især det første kan erstatte mange tyske gloser. I dansk talesprog bliver ordet *at* udtalt som *og*, og det bliver i et ukorrekt sydslesvigtyisk uden videre til *und*. Hørt af en dreng i Karlum: »Mutter ist bei und süßeln.« Tyske gloser, men i øvrigt dansk.

Særlig berygtet er den såkaldte »Petuhtantenschnack«, der taltes af lidt ældre damer, som havde partoutkort til fjordbåden mellem Flensborg og Kollund. Følgende

udtryk er opnoteret af indfødte danske flensborgere: »Es ist gut und haben ein Schinken und schneiden ab, wenn man ist hungrig.« Oversættelse er vist unødvendig. Endnu mere grufuldt er sproget i en samtale mellem en købmandsfrue i Flensborg og hendes tjenestepige fra landet. Fruen: »Wer steht das Licht und brennt für?« (Hvem står lyset og brænder for?) Pigen: »Glauben Sie, ich kann sitzen bei ausses Licht (uden lys) und zu Rollos (gardinerne trukket for) und nähnen die abben Knöpfe zu?« (sy de knapper i, der er faldet af). Et sidste eksempel stammer vistnok fra den nordligste del af Sønderjylland, udtalt af en sjællandsk dame, der tilsluttede sig tyskheden: »Danke, ich trinke nicht Rotwein, dann bekomme ich rote Kinder« (»Tak, jeg drikker ikke rødvin, så

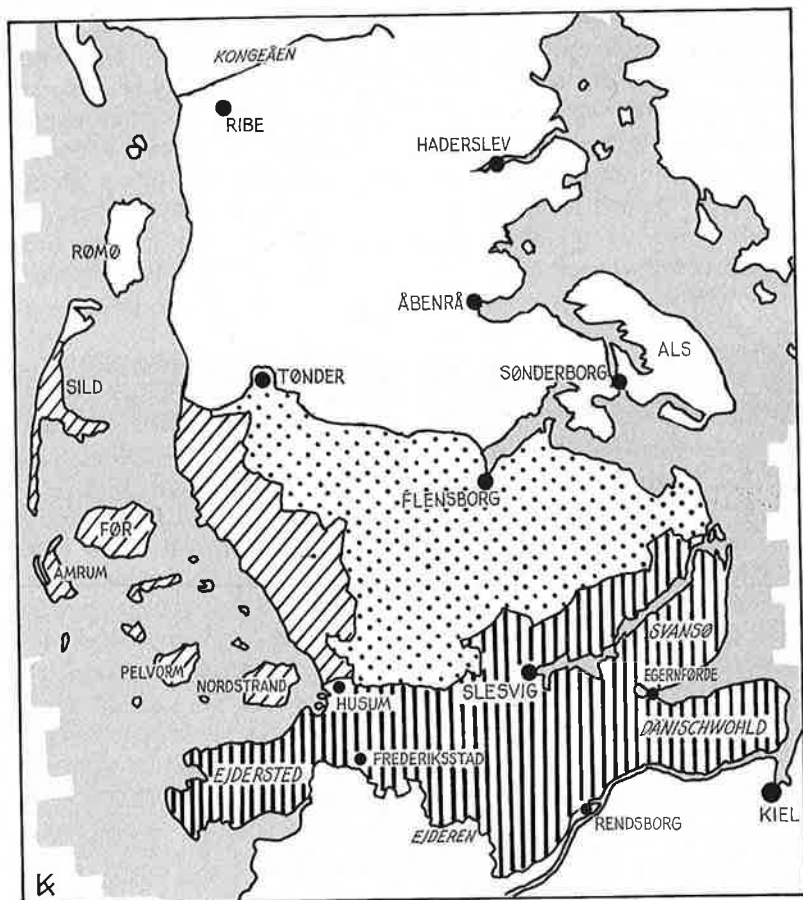
får jeg røde børn» – Kinder hedder på tysk Wangen).

Eksemplerne er ellers mangfoldige og kan give stof til mange underholdende samtaler i egne, hvor begge sprog optræder. Men midt i morskaben over disse tilfælde af hhv. danismer og germanismer er det værd at erindre om, at det i sig selv er en åndelig ydelse at beherske to sprog, og der ligger megen alvør bag bestræbelserne på at udføre den bedrift, som det er at forsøge på at være tosproget.

Er der mange danismer i Sydslesvigs højtysk, er det i ikke mindre grad tilfældet i plattysk. En del ord er her fælles dansk-tylske: Been, Huus, Breef, Bloot, Piil, min, din, op, håpen o.m.a.. Andre er rent danske ord, som er optaget i plattysk, som Dunnerhaamer (dunhammer), Schreppen (skræpper), Föllfoot, Piilkwist, Gösling (gæsling), Elling, Messlings (mæslinger), Vipstjärt, bollne Finger, öm, lunkne, ord, der ikke behøver oversættelse. Også ordstillingen er danskpræ-

Sprogskripterne, som indførtes 1851 og som fastlagde grænserne for dansk, tysk og frisisk kirke- og skolesprog, var en kort, men betydningsfuld parentes i sprogudviklingen i Sydslesvig. Modstanden mod dem var den indirekte årsag til, at hele Angel gik tabt som dansk sprogområde.

 Dansk

 Tysk

 Frisisk

 Dansk og tysk
kirke- og skolesprog

get, idet udsagnsordet ikke som i højtysk kommer sidst i bisætninger. Vor fornemste kender på dette område, fhv. rektor Karl N. Bock, har ikke for intet kaldt sin doktordisputats fra 1933 »Niederdeutsch auf dänischem Substrat.«

Noget andet er, at brugen af plattysk også er i tilbagegang, hvad der fremgår af skemaerne, især er statistikken fra Agtrup fra 1973 talende. I 1948 udsendte kulturminister Kuklinski i Kiel et cirkulære til skolerne med opfordring til at værne om plattysk. Det var først og fremmest flygtningenes indflydelse på dagligsproget, der næredes frygt for, men i dag må spørgsmålet sikkert ansues som et led i en almindelig udvikling: at massemedierne i forbindelse med stigende oplysning fortrænger folkesprogene.

FRISISK er et selvstændigt vestgermansk sprog. I Holland – eller Nederland – tales der *vestfrisisk* af o. 300.000 mennesker, og der bliver udgivet 12–15 forskellige aviser og tidsskrifter på dette sprog. Det *østfrisiske sprog* rådede i landskabet Østfrisland nord for Oldenburg og på de østfrisiske øer, men der er nu kun spæde rester tilbage.

NORDFRISISK tales endnu på de nordfrisiske øer og i egnen omkring Nibøl. Dette sprogs skæbne og vilkår er endnu hårdere, end

tilfældet har været for det danske sprog. For det første har nordfriserne ikke et moderland med fælles sprog at støtte sig til. For det andet er tallet på friskstaltende så lille, at der er næsten uoverstigelige vanskeligheder forbundet med at skabe et skriftsprog. På grund af for små oplagstal vil trykkeomkostningerne til lærebøger og litteratur i øvrigt blive uforholdsmæssigt store. En tredje vanskelighed ligger i forskelligheden mellem øfrisernes og strandfrisernes sprog. De forstår knapt hinanden. Alligevel er der skabt en norm for et fælles skriftsprog, og der er trykt en del bøger på nordfrisisk. I enkelte danske skoler gives der undervisning i frisisk, men det er naturligvis svært at finde lærere med de fornødne forudsætninger.

Trods det arbejde, der udføres fra Nordfrisisk Institut i Bredsted og af brødrene Carsten og Alfred Boysen, er der ikke lyse udsigter for det nordfrisiske sprog, som tilsyneladende er bestemt til at skulle uddø. Og dog, hvem ved, hvad morgendagen bringer? Først når håbet er tabt, er alt tabt.

NORDSLESVIG var jo alle dage så godt som rent dansktalende. Alligevel var der før den første verdenskrig under påvirkning fra det nærliggende Flensborg skabt gennembrudssted for plattysk i det nuværende Bov sogn. Den

gamle sognefoged i Frøslev, Johan Meyer, der døde for et par år siden, sagde engang: »Det var på høje tid, vi kom til Danmark«. I dag kan normalt kun folk over 60 år tale plattysk. Men ligesom der i Sydslesvig virkes for at hævde og fremme det danske sprog, arbejder tyske organisationer og institutioner i Nordslesvig for at udbrede det tyske sprog. Det sker gennem børnehaver, skoler, en efterskole i Tinglev, gennem teater- og foredragsvirksomhed, gennem biblioteksarbejde og på andre måder.

Eftersom der i de fleste nordslesvigske skoler siden 1920 har været obligatorisk tyskundervis-

ning, har kendskabet til tysk altid været større her end i Danmark som helhed, og i de senere år er dette kendskab af de tidligere nævnte årsager blevet øget hos ungdommen. I forbindelse med EF-debatten har der været opstillet skræmmebilleder om en forskydning af sprogrænsen mod nord. Denne bekymring har også været udtrykt over for det tyske TV's indflydelse i grænselandet. Ingen kan sige noget om, hvad ændrede politiske betingelser kan betyde for fremtiden, men ud fra de erfaringer, der hidtil er gjort i sprogsagen, og under hensyn til de vilkår, vi lever under i dag, er der intet, der peger i retning af en

ændring af sproggrænsen. Selv om nordslesvigske skoleelever, både hvad gloseforråd og udtale angår, er bedre rustet end deres jævnaldrende i Nyborg og Grenå, har de det samme uvenskabelige forhold til den svære tyske grammatik. Kendskabet til et sprog har ingen sammenhæng med dette at gøre sproget til en del af hverdagen. Sprogskiftet følger sine egne love uden afhængighed af aktuelt betingede tilskyndelser, og dets forløb kan kun betragtes i generationers perspektiv.

VEL ER DET danske sprogområde formindsket betydeligt i århundredernes løb, men tabene er dog ikke så store, som man ofte

forestiller sig. Der er tidligere henvist til de folkelige erobringer, tyskerne har gjort øst for Elben, og i sammenligning med tabet af provinserne øst for Øresund – der ganske vist blev inden for den nordiske sprogkreds – er der ingen grund til for os danske at føle nedtrykthed. Især ikke, når man tænker på de store kulturelle og sproglige terrængevinster, der er opnået i Sydslesvig. Bestræbelser for at sikre disse fremskridt må ikke ophøre, passivitet og stilstand fører til tilbagegang.

Der er på grundlag af frit indgåede aftaler skabt vilkår for en fortsat fredelig kulturel kappestrid, og så længe disse forudsætninger er til stede, har vi lov til med fortrøstning at se fremtiden i møde.

Landsretssagfører Eskild Friehling, der på Grænseforeningens sendemandsmøde 1976 afløste den nyudnævnte generalkonsul i Flensborg Arne Fog Pedersen som foreningens formand.

Grænseforeningens opgaver er stadig aktuelle

Formandens beretning på sendemandsmødet den 9. oktober 1976 på »Nyborg Strand« ved den fungerende formand landsretssagfører E. Friehling.

DET VAR en dag omkring midten af april måned, at alle enkeltforeningerne og hovedstyrelsens medlemmer fik et brev fra Arne Fog Pedersen om, at han skulle overtage posten som generalkonsul i Flensborg, og at han derfor øjeblikkeligt nedlagde sit hverv som formand for Grænseforeningen.

Nyheden var en overraskelse – mere end den var overraskende. Regeringen og udenrigsminister K. B. Andersen holdt – man kan vist godt sige trods nogen modstand – fast på en beslutning om, at der fortsat skulle være en dansk

generalkonsul i Flensborg. Idag kan vi tilføje, at Grænseforeningen efter bedste evne havde søgt at gøre sin indflydelse gældende for at få posten bevaret. Formanden, altså Arne Fog Pedersen, havde under samtaler såvel med udenrigsminister K. B. Andersen som hans efterfølger – og altså også senere forgænger – understreget behovet for postens opretholdelse.

Men der er ikke nogen tvivl om, at Fog Pedersen under disse samtaler aldeles ikke havde forestillet sig, at han skulle blive den ny generalkonsul.

Det blev han altså. Vi kan kun hilse afgørelsen med den allerstørste tilfredshed. Og så ønske Fog Pedersen tillykke med udnævnelsen og alt godt for arbejdet.

Vel måtte vi i Grænseforeningen være tilfredse med udnævnelsen. Men den kostede os en god formand. Det er et offer, vi gerne bringer på Sydslesvigs alter.

Ofret indebærer også, at det er mig, der nu står her og skal aflægge formandsberetningen.

HELDIGVIS ER DET sådan, at jeg mener at kunne aflægge en beretning om et godt og indholdsrigt arbejdsår for Grænseforeningen.

Må jeg samle mig om 3 punkter: Oplysningsarbejdet, organisationen og økonomien.

Hvad angår oplysningsarbejdet, så er det jo et punkt, vi har lagt vægt på med en stigende opmærksomhed og initiativ. Vi er klare over, ganske som man er det i Sydslesvig, at et alsidigt og sagligt oplysningsarbejde om grænse-landets forhold er påkrævet. Vi må bekæmpe stor uvidenhed og interesseløshed. Og vi må med beklagelse fastslå, at myndighederne – og her tænkes især på skolemyndighederne – ikke gør tilstrækkeligt for at fremme kendskabet til et samfundsområ-

de, som vi anser for ret så væsentligt, nemlig alt hvad der vedrører vort grænse-land og det både dets fortid og dets nutid.

På et hovedstyrelsesmøde i februar drøftede vi, hvad den ny skolelovgivning kunne betyde i denne forbindelse. Der var bred enighed om, at den planlagte beskæring af faget historie og skabelsen af det ny fag samtidsorientering ikke ville virke fremmende for kendskabet til vort grænse-land. Derfor rettede Grænseforeningen i marts en henvendelse dels til undervisningsministeren, dels til alle landets skolekommissioner, hvor vi understregede berettigelsen af at indpasse grænse-landskundskab i fagene og det både med henblik på de historiske forhold og den aktuelle nutid.

Undervisningsministeren svarede den 10. marts med et meget imødekomende brev og fortalte, at vor henvendelse var gået videre til de arbejdsgrupper, der skulle beskæftige sig med udformningen af vejledende læseplaner.

Så vidt vi kan se af de læseplaner og det læseplansmateriale, der indtil nu er fremkommet, er der ikke taget særligt hensyn til vore synspunkter. Og det forekommer mig at være en fejl og en mangel, når det gælder et punkt, der, så længe Danmark har bestået som selvstændig nation, har spillet en afgørende rolle for vort

land både i indenrigspolitisk og udenrigspolitisk henseende.

Vi må imidlertid nok erkende, at det i for høj grad skorter på egnet undervisningsmateriale til skoleformål, og måske i det hele taget materiale egnet til oplysningsarbejde.

I erkendelse heraf har man da også i det fællesudvalg, der er nedsat af Grænseforeningens oplysningsudvalg og Det sydslesvigske Samråd, arbejdet særdeles meget med dette spørgsmål. Og man er også kommet et stykke vej, ligesom man har konkrete planer om at komme endnu længere.

Det glæder os meget, at man fra sydslesvigsk og rigsdansk side har kunnet finde sammen i et fællesarbejde af denne art. Det er jo forhold, vi fra begge sider er særdeles interesseret i.

Hvis ikke der her til lands råder tilstrækkeligt kendskab til grænselandet, så vil vort arbejde ende i en blindgyde.

Derfor må man også opfordre enkeltforeningerne og amtsforeningerne til at sætte et oplysningsarbejde igang. Der er adskillige muligheder for det. Lad mig nævne fælles rejser til Sydslesvig, henvendelser til skoler, fritidsundervisningen, til andre organisationer eller institutioner om at arrangere foredrag, film, udflugter til grænselandet eller lignende som f. eks. udstilling af materiale

om Sydslesvig på biblioteker og andre steder.

FOR OPLYSNINGSARBEJDET spiller også organisationsarbejdet en rolle. Vi så det under Fynskampagnen, som måske nok var mere værd som oplysningskampagne end som medlemshvervning. Vi er nu igang i Nordjylland med noget tilsvarende, hvor oplysning og organisation går hånd i hånd.

Organisationsmæssigt er det værd at slå fast, at vi kom gennem året 1975-1976 uden at opleve den medlemstilbagegang, vi gennem en årrække har måttet berette om. Med et medlemstal på godt 73.000 er Grænseforeningen en organisation, der kan tale og forhåbentlig også handle med vægt.

Antallet af enkeltforeninger er dalet til 189. Det skyldes først og fremmest henlægninger af nogle områder, hvor arbejdet var gået i stå under igangværende foreninger. Når medlemstallet praktisk talt har kunnet holde i forhold til sidste år, hænger det efter min opfattelse også sammen med Grænseforeningens EDB-service, der nu omfatter omkring halvdelen af enkeltforeningerne, hvortil kommer en række områder, hvor der nok er medlemmer, men ikke egentlig bestyrelse, hvorfor medlemskontingentet opkræves over EDB. I 1975-1976 er der over EDB

opkrævet medlemskontingenter til et beløb af godt 145.000 kroner, hvoraf omkring 2/3 jo er afregnet til de pågældende enkeltforeninger. Trods vanskeligheder må vi vist idag sige, at vor EDB-service er blevet til betydelig nytte for vort organisationsarbejde.

Men naturligvis ligger det væsentligste i vort organisationsarbejde ude i enkeltforeningerne. Sådant skal det også være. Grænseforeningen er i sig selv organisationsmæssigt ene og alene en sammenslutning af enkeltforeninger. Heraf følger så også, at Grænseforeningen må kunne forvente, at enkeltforeningerne lever op til deres opgaver, hvad vi fra administrationens og organisationsudvalgets side naturligvis er rede til at hjælpe dem med.

MEN GRÆNSEFORENINGEN er altså, som den også skal være, en levende organisation, hvor mange kræfter virker med til opgavernes løsning.

Og opgaver er der jo nok af og det opgaver af mange slags.

For at kunne løse opgaver – og det gælder både organisatoriske, oplysningsmæssigt og de opgaver, der består i direkte støtte til grænselandets danske liv – for at kunne løse disse opgaver, er det nødvendigt, at vor økonomi er i orden.

Den side af vort arbejde er da

også noget, vi har beskæftiget os en del med. Og jeg finder, at vi er kommet et godt stykke ad den rette vej. Vor gæld er nedbragt, regnskabet viser et lille driftsoverskud, og vi har god grund til at tro, at vi i løbet af indeværende regnskabsår fuldt ud kan opfylde den forpligtelse, vi påtog os for at få rejst Husumhus, nemlig at skaffe ialt 1,9 mill. kr. Og vi kan endda håbe på yderligere at kunne nedbringe gælden ret betydeligt.

Forhåbningerne til indeværende år hænger sammen med, at Grænseforeningen for en enkelt gangs skyld vil bryde med et princip. Det har i årtier været en god skik, at de beløb – store som små – som Grænseforeningen arvede, indgik i vore legatkapitaler, selv om vi kunne have taget dem ind i driften og brugt dem. Nu står vi over for at modtage to betydelige arvebeløb, og dem har forretningsudvalget og hovedstyrelsen på økonomiudvalgets anbefaling besluttet undtagelsesvis at sætte ind i driften for at løse opgaven Husumhus og få vor gæld bragt endnu mere ned. Det betyder ikke, at der ikke i regnskabet vil blive anført, at vi har modtaget disse beløb, det skylder vi arveladerne at gøre.

I årenes løb har Grænseforeningen – og det gælder også i 1975–1976 – modtaget mange ar-

vebeløb. Og det er noget, vi er glade for, når så mange mennesker har betænkt vort arbejde. Vi håber, at der stadig er mange, der vil tænke på os på denne måde.

FÆLLES FOR ALLE de mange store og små opgaver, Grænseforeningen beskæftiger sig med, er, at de klares af Grænseforeningen selv. Hermed mener jeg, at vi ikke får nogen form for statsstøtte til at løse dem. Vi har i hovedstyrelsen drøftet, om Grænseforeningen ligesom en række andre organisationer og institutioner skulle søge statsmidler til løsning af opgaver. Men der var almindelig enighed om, at det skulle vi ikke. Vi håber og mener, at vi kan selv, og at vi bør selv. Dette vedkommer ikke den omstændighed, at Grænseforeningen årligt formidler mange millioner kroner af statsbevillingerne til dansk kulturarbejde i Sydslesvig. Det gør vi meget gerne, vi mener til og med, at det er den bedste måde at formidle disse statsbevillinger på. Men selv får vi ikke en øre af pengene, de sendes helt og fuldt til Sydslesvig. Vi er glade for den tillid, de bevilgende myndigheder viser Grænseforeningen på denne måde, og vi er glade for et nært og godt samarbejde i denne sag med undervisningsministeriets rådgivende 6-mandsudvalg.

Jeg har fremhævet denne selvfinansieringslinje i vort arbejde,

fordi den adskiller sig så afgørende fra, hvad tyske grænselandsorganisationer gør.

Vi har for nylig set opstillinger om, hvilke statsmidler enten fra Bonn eller Kiel, der tilgår tyske grænselandsorganisationer. Det er midler, der dels anvendes til støtte for det tyske mindretal i Nordslesvig, dels anvendes til løsning af opgaver i hjemmearbejdet, der hvor vi altså holder på selvfinansieringen.

For os at se er det ganske afgørende, at en grænselandsorganisation som Grænseforeningen, hviler økonomisk i sig selv, altså fører en selvfinansieringskurs. På denne måde kan vi og ønsker vi at understrege, at der står en folkevilje bag vort arbejde, ikke blot en statsvilje.

Dette spørgsmål har intet at gøre med det spørgsmål, der netop er rejst fra landsregeringens side i Kiel. Det går ud på, at forbundsregeringen i Bonn helt skal overtage støtten til det tyske mindretal i Nordslesvig. Men det skal rigtignok føjes til, at landsregeringen så vil samle sin økonomiske grænselandshjælp til at støtte de tyske grænselandsorganisationers arbejde i Sydslesvig. Disse organisationer hævder nemlig, at de er i voksende økonomiske vanskeligheder. Følger man Kiels kurs, vil det betyde, at den private grænselandsindsats

bliver endnu mere statsfinansieret. Det må i denne forbindelse erindres, at disse tyske – i virkeligheden alene slesvig-holstenske – grænselandsorganisationer praktisk talt ikke har personlige medlemmer, de er i højeste grad institutionsprægede.

Nu er det måske en tanke værd – og det er ikke en ny tanke – at drøfte, om man kunne nå frem til, at Forbundsrepublikken Tyskland fuldtud sørger for den påkrævede økonomiske støtte til det danske mindretal i Sydslesvig, mens så Danmark fuldtud sørger for den påkrævede økonomiske støtte til det tyske mindretal i Nordslesvig.

Måske er der et vist sprængstof, måske også visse uheldige sider, i en sådan løsning af de to mindretals finansieringsforhold. Der er dog det at sige, at der i hvert fald er en vis rimelighed i, at en stat finansielt sørger for et mindretal, hvis medlemmer er statens borgere og skatteydere.

Det varer nok noget, inden en sådan ordning vil kunne føres ud i livet i fuldt omfang. Hvis det altså i det hele taget er ønskeligt. Det hindrer ikke, at man efter vor opfattelse fra tysk side – det være sig Kiel eller Bonn – burde komme ind på en mere rimelig bevillingspraksis over for det danske arbejde i Sydslesvig. Vi har med tilfredshed kunnet konstatere, at der er en udvikling i gang såvel i

Bonn som i Kiel, der er mere positiv over for en række bevillingsområder inden for det danske mindretals rammer. Lad mig nævne udvidelsen af Duborgskolen som et eksempel.

DET DANSKE ARBEJDE i Sydslesvig har et voksende finansieringsbehov. Og det hænger naturligvis bl. a. sammen med, at så meget af dette arbejde går så godt. Vi har lige kunnet glæde os over de ny skoletal, der viser fortsat stigning, selv om vi må forudse en ændret udvikling alene som følge af det dalende fødselstal.

Selv om man nu skulle komme så vidt, at de to mindretals arbejde finansieres af de to herbergsstater, så vil vi i Grænseforeningen ikke blive arbejdsløse, når det gælder opgaver, heller ikke i Sydslesvig. Der vil altid være områder, hvor en statsfinansiering trænger til at blive suppleret. Men, lad os nu se, hvordan sagen forløber.

Hvorom alting er, så vil der også fremtidig blive brug for og være behov for en indsats som den, Grænseforeningen kan gøre, når det gælder organisations- og oplysningsarbejdet herhjemme eller støtteformålene i grænselandet. Vi kan ikke, vi skal ikke, vi må ikke give op. Dertil står for meget på spil. Derfor skal vi fortsætte vort arbejde i Grænseforeningen på alle områder – også når det er

Dybbøldag og landslotteri, de to indtægtskilder der spiller så stor en rolle for vore arbejdsmuligheder. Heldigvis kan vi jo i år som sidste år glæde os – og glæde os meget – over disse to former for virksomhed.

Lad os glædes over, at Grænseforeningen har et aktuelt formål, aktuelle opgaver.

Der er jo den mærkelige omstændighed ved vort grænseland, at det altid er aktuelt. Formen for aktualitet kan skifte og har så sandelig skiftet stærkt. Heri ligger der et klart bevis på liv og samtidig på opgaver, der skal løses. Vi i Grænseforeningen er til for at være med til at løse disse opgaver. Og vi må aldrig glemme, at vi skal arbejde i nutiden og føre Grænseforeningen og grænsearbejdet ind i fremtiden – ikke hvile på en nok så interessant fortid.

Midt i september havde jeg lejlighed til at besøge Rensborg. Her blev det naturligvis også til et besøg i den gamle danske amtmandsgård, den smukke bygning der nu står til rådighed for det danske arbejde. Her er mødelokaler, kontorer, ungdomshjem og andre muligheder, der benyttes stærkt.

Ved at stå i den gamle fornemme bygning slog det mig, at her er altså et center for dansk arbejde i Sydslesvigs og dermed Sønderjyllands sydligste by.

Hvem ville have drømt om det for blot nogle få årtier siden.

Da man i 1843 ville stifte den første egentlig dansk-nationale organisation i Sønderjylland – Den slesvigske Forening – skulle det naturligvis ske i Sønderjyllands nordligste by, i Haderslev. Men i 1843 var der i Haderslev ikke nogen gæstgiver, der mente at kunne stille lokale til rådighed for et sådant formål. Man søgte som bekendt ud til Sommersted kro.

Hvilken forskel på dengang og nu!

Man kan næsten tale om et tog tilbage – ikke noget tilbageslag – fra Haderslev til Rensborg for dansk indsats og dansk indstilling. Det er en udvikling, der kun har taget 125 år, med historiens målestok ikke nogen lang tid. Men vi må tilføje: En tid med meget store forandringer på næsten alle områder. Og Sønderjylland har netop i denne periode oplevet mange og store forandringer, nogle på godt, andre på ondt.

UANSET ALLE forandringerne i disse 125 år, så må vi fra dansk side med rette kunne sige, at vore synspunkter, vor indstilling, vort arbejde, når man tager perioden som en helhed, har haft fremgang – en fremgang bogstaveligt talt fra Haderslev til Rensborg.

Det er en udviklingslinje, der forpligter os alle den dag i dag. Det er noget, vi også i Grænseforeningen må leve op til.

Grænseforeningen 1975–1976

Af kontorchef O. M. Olesen

På sendemandsmødet den 9. og 10. oktober 1976, der afholdtes på »Nyborg Strand«, samledes godt 250 sendemænd og gæster fra Sydslesvig og Danmark.

På sendemandsmødet valgtes landsretssagfører E. Friehling, København, til formand.

Medlemmerne

Sendemandsmødet 1975 gennemførte en række lovændringer, der bl. a. betød en noget ændret struktur organisationsmæssigt, idet det storkøbenhavnske område opdeltes mellem en amsorganisation for København-Fredriksberg-Gentofte og en amsorganisation for Københavns amt. Desuden blev det muliggjort for amsorganisationerne at optage enkeltpersoner som medlemmer.

Grænseforeningen har nu godt 73.000 medlemmer fordelt på 189 enkeltforeninger, altså en så beskeden tilbagegang i medlemstal, at man kan tale om stabilisering.

Til enkeltforeningerne og hovedstyrelsens medlemmer er der udsendt en »grænselands-håndbog« med en række praktiske oplysninger om Grænseforeningen og dens arbejde. Håndbogen er udarbejdet efter løsbladssystem, så den løbende kan føres ajour.

Der er udarbejdet en oplysnings- og hvervefolder »Vor sag – Deres sag«.

Lokalt har man nogle steder iværksat en medlemshvervning. I Nordjyllands amt går man videre med hverve- og oplysningskampagnen.

Økonomi

Regnskabet 1975–1976 balancerede med kr. 19.896.769,32 på indtægtssiden og kr. 19.821.700,59 på udgiftssiden og altså et overskud på kr. 75.068,73. Balancen viste aktiver på kr. 9.437.594,33 og passiver på kr. 9.532.703,92. Kapitalkontoen udviste en negativ saldo på kr.

95.100,59. I årets løb har man kunnet nedbringe Grænseforeningens gæld. Ialt er der til formål i Sydslesvig anvendt 1.251.000 kr. Legatkapitalen udgjorde ialt kr. 8.462.124,27, der er i årets løb tilgået godt 450.000 kr. gennem arv. Grænseforeningen formidlede i regnskabsåret statsbevillinger til arbejdet i Sydslesvig på omkring 16.500.000 kr.

Ledelsen

Grænseforeningen ledes af en hovedstyrelse, hvis medlemmer består dels af enkeltforeningernes repræsentanter valgt amtsvis efter indbyggerantallet i hvert amt, dels af yderligere 26 medlemmer valgt af de amtsvalgte medlemmer samt indsupplerede medlemmer valgt af de nævnte to grupper. Man bestræber sig på en alsidig repræsentation fra hele det danske samfund.

Hovedstyrelsens arbejde organiseres gennem en række udvalg med et forretningsudvalg i spidsen. Desuden er hovedstyrelsen repræsenteret i en række legatbestyrelser m.v.

Grænseforeningens formand er landsretssagfører E. Friebling, København, og næstformand er fru Ingeborg Heick, Viborg.

Grænseforeningens administration ledes af kontorchef O. M. Olesen. Landssekretær er Fr. Rudbeck.

Grænseforeningens administration omfatter også indsamlingen på Dybbøldagen, Det sønderjydske Lotteri og Komiteen for slesvigske Børns Ferierejser, der årligt formidler et sommerferieophold i Danmark for omkring 2000 elever fra danske skoler og børnehaver i Sydslesvig.

Grænseforeningens adresse er Peder Skrams gade 5, 1054 København K. Telefon (01) 11 30 63.

Formål

Grænseforeningens formål er at virke til støtte for danske interesser i Sønderjylland, særlig syd for grænsen.

Virksomheden

Oplysningsudvalget og det særlige udvalg nedsat af dette og Det sydslesvigske Samråd har fortsat bestræbelserne på at få udarbejdet og distribueret undervisningsmateriale såsom dias-serier og lejrskolemateriale. Vinderbogen »To kaffe og en Berliner« i Grænseforeningens børnebogskonkurrence udsendes nu i andet oplag. Oplysningsudvalget har medvirket ved udgivelsen af en bog om Frisland skrevet af fhv. skoleinspektør F. Dinsen Hansen, og højskolelærer Richard Andersen er formået til at skrive en slags rejsebog om Sydslesvig. Endvidere har man medvirket ved udgivelsen af et hefte »Ejder-Tre-

ne-Sli« af skoleinspektør Sigfred Andresen og samarbejdet med Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og Bibliotekscentralen om en oversigt over grænselandslitteratur. En ny udgave af turistbrochuren indeholdende forslag til 10 ture i Sydslesvig er udsendt af Grænseforeningen, der også har medvirket til at få udgivet »Sydslesvig i tekst og tal« af Sydslesvigsk Forening. Der arbejdes med kontakt til Danmarks Radio om udsendelser i radio og tv om grænselandet, ligesom man arbejder med muligheden for en ny film om Sydslesvig. Der er gennemført en række amtskursus såvel som flere ture til Sydslesvig, som Grænseforeningen har været med til at tilrettelægge. En del skoler er blevet forsynet med lejr-

skole- og andet undervisningsmateriale navnlig i forbindelse med ture til Sydslesvig.

Dybbøldagen 1975 nåede et indsamlingsresultat på godt 516.000 kr.

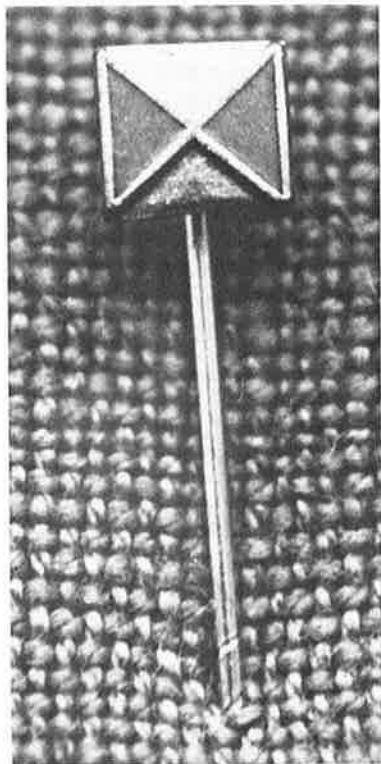
Det sønderjydske Lotteri 1975 blev udsolgt med 600.000 lodsedler. Lotteriets overskud anvendtes til Foreningscentret i Engelsby, Husumhus og enkeltforeningernes venskabsarbejde til Sydslesvig med ialt godt 530.000 kr.

Landbrugsudvalget har kunnet støtte det landbrugsfaglige konsulentarbejde under Fælleslandboforeningen for Sydslesvig med godt 71.000 kr. indsamlet ved udvalget.

Røhsmindeudvalget driver fortsat ved bestyrer gården Røhsminde i Jaruplund.

Sydslesvigs danskhed 1975-76

Af redaktør K. Grage

I DE SENERE ÅR er den dansk-ty-ske grænse blevet mere transpa-rent. Delvis hænger det sammen med Danmarks optagelse i EF, der har ændret grænsens karakter, men allerede længe før 1. januar 1973 har der kunnet spores en forstærket kulturel påvirkning langt op i Jylland og på øerne, bl. a. via de tyske fjernsynsprogram-mer.

Det ville være naturligt om der

skete en tilsvarende kulturel dansk påvirkning i sydlig retning. Det er da også tilfældet, om end denne langt fra har det samme omfang som den tyske.

Når flere og flere mennesker i grænselandet i dag kommer i be-røring med og levende interesse-rer sig for dansk sprog og kultur, skyldes det i første række de akti-viteter, der udfoldes af de danske organisationer i Sydslesvig. I det

forløbne år har organisationernes arbejde været præget af en klar fremgangslinie. Politisk kan sydslesvigerne se tilbage på et ret roligt år, hvor de danske politikere har kunnet koncentrere sig om de foreliggende arbejdsopgaver, uden samtidig at være ophængt med forberedelserne til et valg.

Fornuftigvis valgte SSV – det danske politiske parti – på ny ikke at deltage i forbundsdagsvalget, der fandt sted den 3. oktober. Som et rent regionalt parti havde SSV ikke chance for at opnå de ca. 70.000 stemmer et forbundsdagsmandat i Slesvig-Holsten kostede. En deltagelse i valget ville blot have kostet tid og penge og overhovedet ikke have givet bonus.

Men naturligvis er det ikke uproblematisk for et parti at frafalde opstilling ved et valg. Ved tidligere lejligheder har det danske parti oplevet den skuffelse, at en del af de arbejderstemmer, man ved et forbundsdagsvalg »udlånte« til SPD, ikke vendte hjem til SSV ved et påfølgende kommunalvalg. En overgang mistede SSV flere tusinde stemmer på denne konto, men gradvis er tabet dog blevet mindre ved de senere valg.

For at fastholde de traditionelle SSV-vælgere, har det danske parti denne gang givet sit besyv med i valgkampen, idet man ved

flere lejligheder tog stilling til aktuelle politiske problemer, der også vedrørte de danske vælgere.

I valgkampen udviste de tyske partier i øvrigt en påfaldende interesse for det danske mindretal. Tyske top-politikere besøgte danske institutioner og i interviews med Flensburg Avis gav samtlige partiers forbundsdagskandidater udtryk for, at de var rede til at støtte mindretallet politisk.

Således besøgte SPD's spidskandidat i Slesvig-Holsten, udviklingsminister Egon Bahr Durborgskolen i Flensburg, hvor han orienterede sig om den planlagte udvidelse. I Tønning kunne repræsentanter for den lokale danskhed hilse på SPD's forbundsdagskandidat i Nordfrisland-kredsen, fhv. trafikminister dr. Lauritz Lauritzen, der ved et besøg på lejrskolehjemmet Skipperhuset ønskede at høre om mindretallets problemer.

Men også de kristelige demokrater (CDU) udviste en påfaldende interesse for det danske mindretal i ugerne forud for forbundsdagsvalget. Selve CDU's partiformand og kanslerkandidat, dr. Helmut Kohl, havde et møde med de danske politiske ledere, hvorunder han erklærede, at CDU vil støtte ansøgningen om et Bonn-tilskud til udvidelsen af Durborgskolen, »uanset partiet vinder valget eller ej«. Mødet mellem

dr. Kohl og de danske ledere fandt sted som et led i partiformandens valgrejse gennem Slesvig-Holsten. Han fik herunder en bred orientering om det danske mindretals situation.

De tyske partiers interesse havde naturligvis egoistiske motiver: Samtlige partier gjorde sig forhåbninger om at sikre sig en del af de ca. 22.000 stemmer SSV traditionelt kan mønstre i de sydslesvigske valgkredse. Partiet havde stillet sine vælgere frit med hensyn til det parti de ville give deres stemme. Så vidt det kan konstateres, har et flertal af de danske vælgere ligesom ved forrige forbundsdagsvalg stemt på SPD og FDP.

Det er ikke første gang de tyske partier ved et forbundsdagsvalg har bejlet til de danske vælgere, men inden for mindretallet ved man af bitter erfaring, at når der skal hentes resultater hjem for danskheden, kan man kun i en vis udstrækning påregne støtte fra de tyske politikere. Når det i de senere år er lykkedes at øge de offentlige tilskud til danske institutioner ganske betragteligt, skyldes det ene og alene den indsats SSV's kommunale repræsentanter yder i de kommunale råd.

MEST IØJNEFALDENDE er de resultater, den danske repræsentant, chefredaktør K. O. Meyer i

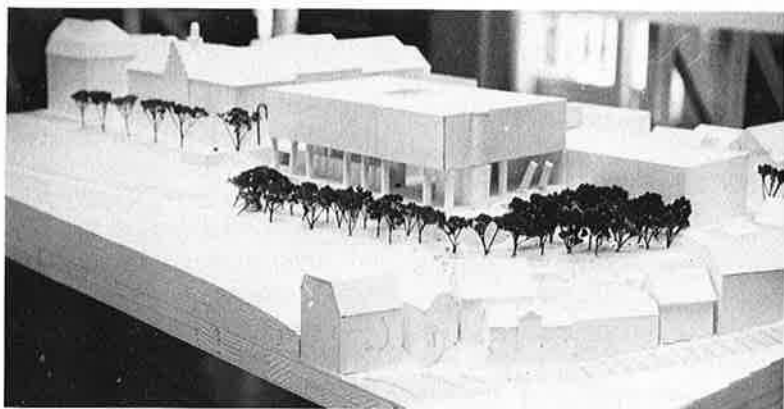
det forløbne år har opnået i landdagen i Kiel. Ved en imponerende indsats har han formået de tyske politikere til at ændre syn på mindretals-problemerne. Mens landsregeringen endnu i sidste valgperiode blankt afviste at give tilskud til formål af denne art, foreligger der nu et klart løfte om et byggetilskud på 8-9 mill. kr. til udvidelse af Duborgskolen samt til danske elevers skolebuskørsel.

Samtidig med, at han forsøger at frigøre større midler fra Kiel til mindretalsarbejdet, går K. O. Meyer energisk ind for, at landsregeringen øger sin støtte til landsdelen Sydslesvig, der generelt er underudviklet i forhold til Holsten. Som et resultat af disse bestræbelser giver Kiel nu større midler til egnsudviklingen i Sydslesvig.

I 1974 kunne man glæde sig over, at Sydslesvigsk Forenings medlemstal for første gang siden 1948 udviste en fremgang – med 232 til 21.420. Fremgangslinien er bevaret i det svundne arbejdsår, selv om stigningen denne gang (med 75 til 21.495) blev mindre end året før.

Desværre mister sydslesvigerne kulturelle hovedorganisation fortsat mange medlemmer på grund af fraflytning, i første række inden for landsdelens grænser. 1975 registreredes 482 fraflytninger og kun 294 tilflytninger, altså

Model af Duborgskolen, som den vil se ud efter den projekterede udvidelse, som Bonn-politikerne under valgkampen 1976 gav tilsagn om tilskud til fra Den tyske Forbundsrepublik.

et minus på 188. Det viser, at kontakten ud til medlemmerne endnu ikke er tilstrækkelig effektiv.

Beregninger viser, at stabiliseringen i Sydslesvigsk Forenings medlemstal kun kan opretholdes, hvis der årligt optages 1.200–1.300 nye medlemmer. Det hænger sammen med, at organisationen stadig har uforholdsmæssig mange ældre medlemmer og man således må regne med en ret stor naturlig afgang. Efterhånden er der dog ved at komme balance i organisationens aldersmæssige opbygning: Mens der endnu i 1967 registreredes 957 dødsfald i medlemskredsen, er dette tal sidste år kommet ned på 457.

Beklageligt nok er organisationens kontingentindtægter ikke steget i takt med medlemstilvæksten. I forhold til året før var der i 1975 endog tale om en reel ned-

gang fra omregnet 19,95 til 18,88 kr. pr. medlem. I øjeblikket ligger det normale kontingent på omregnet 2,40 kr. pr. måned, men folk, der tillige står i den politiske organisation, kan nøjes med at betale 1,45 kr. hvert sted. Der kan ikke være tvivl om, at organisationerne ikke længere kan nøjes med disse små beløb, selv når man tager hensyn til, at de fleste sydslesvigere betaler til forskellige danske foreninger og frivilligt er med til at finansiere større og mindre projekter. Meget tyder da også på, at der kan ventes en kraftig kontingentforhøjelse næste år.

Tallet på københavnske feriebørn, der efter invitation fra Sydslesvigsk Forening tilbringer ferien i danske hjem i Sydslesvig, har været støt stigende i de senere år. Sidste år satte tallet ny rekord med 115. Efter at ferieværter i Danmark allerede i mange år

gæstfrit har åbnet deres hjem for sydslesvigske ferieborn — sidste år var det næsten 2.000 — ønsker sydslesvigerne i stigende grad at gøre gengæld.

Bemærkelsesværdigt nok bragte 1975 ingen reduktion af organisationens kulturelle aktiviteter i forhold til året før. Selv om man har færre midler at arbejde med og antallet af lønnede medarbejdere har måttet skæres ned, kunne SSF i Sydslesvig som helhed gennemføre et tilsvarende antal arrangementer som i 1974. Men ser man på tallene for de enkelte områder, vil man bemærke, at det danske foreningsarbejde i yderdistrikterne er stærkt på retur. Delvis er dette en følge af, at de danske sekretariater ikke længere råder over den nødvendige medarbejderkapacitet. Måske kan der rettes op på dette forhold, hvis de sydslesvigske vandrelerere, som planlagt, ved siden af deres gerning også kan påtage sig opgaver inden for det folkelige arbejde.

Som led i en demokratiseringsproces vil SSF nu give de enkelte distrikter større beføjelser. En vedtægtsændring, der efter planen skal træde i kraft 1. januar 1977, indebærer, at ikke blot foreningens styrelse, men også repræsentanter for de enkelte distrikter skal deltage i den årlige generalforsamling og være med

til at udforme de beslutninger, som skal træffes her.

Det er SSF's formand, skoleleder Ernst Meyer, der påny har peget på de farer, som truer det danske sprog i grænselandet. Endnu i 1945 taltes der overvejende dansk (sønderjysk) i en række kommuner umiddelbart syd for grænsen, men siden er dansk som omgangssprog stærkt på retur. I de første år efter krigen skyldtes det tilflytningen af tusinder af østtyske flygtninge, men fra de senere år foreligger der desværre talrige eksempler på, at sydslesvigerne frivilligt har givet afkald på det danske sprog. Ernst Meyer konkluderer, at hvis ikke sydslesvigerne snart for alvor søger at bremse denne udvikling, vil stats- og sproggrænse inden længe være identiske.

Lykkeligvis kan der dog i Sydslesvig spores tilløb til at stoppe tilbagegangen. Der er startet en sønderjysk teatergruppe, der med stor succes optræder ved danske arrangementer, og der er indstiftet en sprognål, som bæres af de fleste dansktalende. Takket være den danske voksenundervisning kommer flere og flere i Sydslesvig i berøring med dansk sprog og kultur.

EN MARKANT fremgangslinie kendetegner arbejdet inden for Sydslesvigs danske Ungdoms-

foreninger (SdU). Ved begyndelsen af arbejdsåret 1975/76 kunne sammenslutningen (63 enkeltforeninger) melde om det største medlemstal siden 1949, nemlig 8.667. Så glædelig denne talmæssige fremgang end er, kan den ikke undgå at rejse talrige pladsproblemer. Fra flere steder i landsdelen foreligger der ønsker om ny idrætshaller og udvidelser af bestående lokaler. Stram økonomi tvinger dog SdU til i det kommende år kun at realisere to beskedne opgaver, nemlig en modernisering af fritidshjemmet i Husum og anskaffelse af en bjælkehytte til udvidelse af overnatningskapaciteten på spejdercen-

tret Tydal. Nok gennemføres tillige en forbedring af faciliteterne på Frueskovens idrætspark i Flensborg, men denne bekostes udelukkende af Flensborg by.

Sideløbende med fremgangen i medlemstal har SdU kunnet notere en betydelig stigning i medlemmernes samlede ydelser. I form af kontingenter og andre bidrag indkom der sidste år omregnet 2.023.956 kr., 264.000 kr. mere end året før. Pr. medlem udgør den gennemsnitlige ydelse herefter 233,52 kr. (186,52 kr. året før). Et resultat SdU kan være stolt af, særlig når man tænker på, at en stor del af medlemmerne er børn og skolesøgende unge uden egne indtægter.

De samlede tyske tilskud til dansk ungdomsarbejde nåede sidste år op på omregnet 1.728.720 kr. I dette beløb er dog indeholdt en engangsbevilling på 960.000 kr. til det nye Engelsby-center, der kunne indvies i slutningen af 1975. De tyske bevillinger får stigende betydning i takt med nedtrapningen af støtten fra Danmark. SdU er derfor indstillet på at udnytte alle tilskudsmuligheder. Desværre har Bonn-regeringen sagt nej til at anerkende SdU som støtteberettiget organisation på linie med de landsdækkende tyske ungdomsorganisationer. Efter indenrigsministeriets mening opfylder SdU ikke de

nødvendige kriterier. Det betyder, at organisationen ikke får andel i de midler Bonn giver til overregionalt ungdomsarbejde i Vesttyskland. Desværre findes der stadig enkeltforeninger inden for SdU, der ikke søger om de tyske tilskud.

I de senere år kører SdU en udpræget dansk linie. Det skal ses på baggrund af den debat, der i sin tid førtes omkring Flensborg danske Yachtklub, som en overgang oplevede så stor tilgang af ikke-dansktalende medlemmer, at de dansktalende var i fare for at komme i mindretal i deres egen forening. Da også andre danske ungdomsforeninger teoretisk kan komme i denne situation, søger SdU at begrænse adgangen af unge, der ikke har haft dansk skolegang. Formelt volder det ingen vanskeligheder, eftersom foreningernes formålsparagraf tydeligt siger, at man driver et ungdomsarbejde med et klart dansk sigte. Unge, der ikke vil acceptere dette, kan altså afvises. Under henvisning til de tyske tilskud har enkelte tyske idrætsledere forsøgt at få ændret denne praksis i de danske idrætsforeninger, og i denne sammenhæng har man endog talt om diskriminering af tyske unge. »Landessportverband«, der også omfatter danske idrætsforeninger, har dog klart præciseret, at SdU er i sin gode ret

til at afgøre, hvilke unge man ønsker optaget.

Den udprægede danske linie giver sig blandt andet udslag i, at der ved de mange kurser SdU arrangerer for sine medlemmer ikke blot gives orientering om sammenslutningens mangesidede virke, men også om mindretallet som helhed. Desuden lægges der nu større vægt på, at der tales dansk i enkeltforeningerne.

NATURLIGVIS er der grund til at glædes over, at det samlede elevtal i de 57 danske skoler i Sydslesvig ved begyndelsen af skoleåret 1976-77 er steget til 6.525 mod 6.258 sidste år. Men samtidig må man se i øjnene, at det samlede elevtal hermed har nået et højdepunkt, og at tallet herefter vil falde noget i de kommende år. En tilsvarende udvikling gør sig i øvrigt gældende inden for landsdelens tyske skolevæsen. Det hænger sammen med, at fødselstallene syd for grænsen har været faldende i en række år.

Ser man på det statistiske materiale, der er blevet udsendt af Dansk Skoleforening for Sydslesvig, kan fastslås, at antallet af nybegyndere i forhold til sidste år udviser en mindre nedgang, nemlig fra 680 til 653. Det største antal nybegyndere i de senere år til de danske skoler blev indskolet i 1973, da der var 765 nybegyndere.

De ældre årgange i de danske skoler er væsentligt mindre, og det er forklaringen på, at der i det gamle skoleår kun blev udskrevet ca 400 elever.

Mens skolerne således kan melde om fortsat fremgang i elevtal, er presset på de sydslesvigske børnehaver aftaget noget. I øjeblikket ligger børnetallet i børnehaverne lidt under 2.000.

Med de stigende elevtal er pladsproblemerne i en række sydslesvigske skoler blevet stærkt forøget. Det gælder i første række for det danske gymnasium, Durborgskolen, hvor elevtallet nu er kommet op på 643, en stigning på 78 i forhold til sidste år. Da rektor Knud Fanø tiltrådte i 1962, havde skolen kun 295 elever. For at få

mere albuerum har man flyttet flere realklasser og det såkaldte mellemtrin over på andre flensborgske skoler, men på længere sigt betyder det ingen løsning.

Heldigvis kan der inden for de næste måneder tages fat på den længe planlagte udvidelse af Durborgskolen. Projektet kan startes, efter at Folketingets undervisningsudvalg har tiltrådt en ansøgning fra undervisningsminister Ritt Bjerregaard om et ekstraordinært tilskud til byggeriet. Tilskuddet går over en treårig periode og tages fra undervisningsministeriets budget. I første omgang står der 3 mill. kr. til rådighed for udvidelsen, der vil koste i alt 30 mill. kr.

Landsregeringen i Kiel vil give

8–9 mill. kr. og desuden søges der om et tilsvarende tilskud fra Bonn-regeringen.

Men også en række andre sydslesvigske skoler trænger stærkt til mere plads, og også spørgsmålet om en dansk efterskole trænger sig på. Foreløbig kan der ikke regnes med yderligere statsbevillinger til det danske skolebyggeri. Desto mere glædeligt er det, at der fra privat side har kunnet skaffes midler til to projekter. Det er A. P. Møllers og hustrus fond, der til udvidelse af skolerne i Egernførde og i Medelby ved Flensborg har givet hhv. 1 mill. og 100.000 kr. Egernførde-skolen har nu 225 elever, fordelt på 22 klasser, men skolebygningen er kun normeret til ca. 150 elever.

Spørgsmålet om en sydslesvigske efterskole er først og fremmest aktuelt på baggrund af den

betydelige ungdomsledighed syd for grænsen. Nok tager adskillige unge et frivilligt 10. skoleår, som Skoleforeningen kan tilbyde tre steder i landsdelen, men denne ordning er ikke tænkt som en erstatning for en efterskole.

Det drejer sig om adskillige dansksindede unge, der ikke kan få lærepladser, når de forlader de danske skoler. Her ligger der en betydelig fare for danskheden. De unge tvinges til at søge bort til områder, hvor der er bedre beskæftigelsesmuligheder – som oftest sydpå. Kommer man ikke snart dette problem til livs, kan der i det lange løb blive tale om en åreladning for danskheden i lighed med den, man måtte igennem i 1950'erne, da tusinder udvandrede fra Sydslesvig på grund af arbejdsløshed.

Den forklarende tekst til billedet af guldhornet fra Gallehus er dansk som det blev talt og skrevet i begyndelsen af det 18. århundrede. På det 20. århundredes dansk lyder den: Original-gengivelse af begge siders figurer på det guldhorn (vægt 7 pund og 14 lodder: 3 kg 717g), som den 21. april 1734 blev fundet ved Gallehus i grevskabet Schackenborg af en mand fra denne by ved navn Erik Lassen, der afleverede det til greve og kammerherre, højvelbårne hr. Otto Diderich Schack, som den følgende 3. maj allerunderdanigst overrakte det til Hans kongelige majestæt, vor allernådigste arveherre og konge, Kong Christian den sjette i Flensborg.

Guldhornet fra Gallehus med den ældste kendte skriftlige gengivelse af »dansk tunge« fra mellem år 400 og 500: Ek hlevagastir holtinga horna tawido – i oversættelse til nutidansk: Jeg, Lægast fra Holt (eller søn af Holt) fremstillede hornet.

